

EESTI SÕJAVÄGEDE STAABI

2. OSAKONNA ÜLESEHITUS JA ÜLESANDED 1930. AASTATEL

Marko Martin

THE STRUCTURE AND FUNCTIONS OF THE SECOND DEPARTMENT OF THE ESTONIAN GENERAL STAFF IN THE 1930s. Abstract. The objective of the article is to determine the structure and organisation of the Second Department of the General Staff and examine the tasks of its subunits during the 1930s. Currently, there has not been a detailed and systematic overview of the structure and tasks of the Second Department, which makes it difficult to understand its role in the development of the Estonian military during the 1930s. The research is mainly based on sources of military intelligence found in the National Archives, as well as the memoirs of individuals who were involved with the Second Department. The thesis is divided into three chapters. The first analyses the structure of the Second Department during both peacetime and wartime, highlighting organisational changes throughout the decade. The second chapter introduces the department's four commanders of the 1930s, comparing their service and leadership styles. The third chapter explores the subunits' main tasks, illustrated by operational examples.

Võtmesõnad: sõjaväeluure, välisluure, vastuluure, kaitseatašee

Keywords: military intelligence, foreign intelligence, counterintelligence, defence attaché

1. Sissejuhatus

Sõjaväeluure põhieesmärk on koguda informatsiooni välisriikide, eeskätt oletatava vastase sõjaväeorganisatsiooni kohta. Huviorbiidis on nii sihtriigi kaitsejõudude organisatsioon, relvastus, isikkoosseis, väljaõpe kui ka palju muud. Seda teavet nimetatakse lahingukorraks (ingl *order of battle*), mis on igasuguse sõjaväeluureüksuse oluline luureprodukt.¹ Palju keerulisem on välja selgitada vastase kavatsusi ja plaane, mis tal võivad olla teiste riikide

¹ Shulsky, Abram N.; Schmitt, Gary J. 2013. Varjatud sõda: sissevaade luureteenistuse maailma. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, lk 111–112. [Shulsky, Schmitt 2013]

suhtes. Eriti aktuaalne oli see Eesti puhul, kus kogu iseseisvusaja lähtus idapiiri tagant oht, mille vaibumisele ei tasunud loota. Nikolai Reek on öelnud 1923. aastal õppejõuna Kindralstaabi Kursustel: „Ei olnud veel jõudnud kuivada Eesti-Vene rahulepingu tint, kui Vene agendid juba uuesti suuremal hulgal tungisid veel ohtramaks tööks meie piiridesse“².

Reegi öeldu näitas selgelt, et Venemaal ei olnud huvi meie iseseisvusest lugu pidada ja luuretegevusega üritati luua soodsat pinnast Eesti okupeerimiseks. Seda kinnitavad ka mitmed ajaloolased, kelle arvates sõlmis Venemaa Eestiga rahulepingu taktikalistel kaalutlustel, et vähendada Punaarmee koormust ning suurendada diplomaatilisi ja kaubandussuhteid naaberriikidega³. Iseäranis ilmestab Reegi sõnu kommunistide ebaõnnestunud riigipöördekatse 1. detsembril 1924, kui nad üritasid haarata võimu riigis. See näitas selgelt, et Nõukogude Liidul puudub igasugune austus rahvusvahelise õiguse ning riikide iseseisvuse vastu, ja tõenäoliselt purustas see sündmus lõplikult noore Eesti riigi lootused normaalsetel suhetel põhinevale koostööle Venemaaga.

Artikli eesmärk on välja selgitada 2. osakonna ülesehitus ja selle allüksuste ülesanded 1930. aastatel. 2. osakonna uurimiseks on autor kasutanud nii primaar- kui ka sekundaarallikaid. Kõige olulisem primaarallikas on siinse töö puhul Sõjavägede Staabi arhiiv (ERA.495), täpsemalt 2. osakonna allarhiiv. Sekundaarallikatest on tähtis roll mitmesugustel memuaaridel ja tol ajal 2. osakonnaga seotud isikute kirjutatud raamatutel. Mälestuste kõrval annavad tööle lisaväärtust üldisemalt kirjeldavad teosed, mis seletavad lähemalt ka 1930. aastatel kehtinud luuretegevuse põhimõtteid. Põhjus, miks sinne artikkel on piiritletud 1930. aastatega, tuleneb Sõjavägede Staabi 2. osakonna arhiivist, mis on dateeritud Rahvusarhiivis ajavahemikuga 1929–1940 ning on peaaegu täielikult säilinud ja digiteeritud. Autor on läbi töötanud kõik allarhiivi dokumendid ja avastanud, et paljud säilikud ei ole siinse töö kontekstis kuigi aktuaalsed, kajastades rohkem igapäevatoiminguid kui luuretegevust. Seetõttu on üks uurimisprobleeme 2. osakonna struktuuri ja ülesannete põhjaliku ning süstemaatilise ülevaate puudumine, mis piirab 2. osakonna panuse mõistmist Eesti sõjaväe arenguloos 1930. aastatel.

² **Juurvee, Ivo** 2018. 100 aastat luuret ja vastuluuret Eestis. Tallinn: Post Factum, lk 39. [**Juurvee** 2018]

³ **Made, Vahur** 2019. Eesti välispoliitika 100 aastat. Tallinn: Post Factum, p. 27. [**Made** 2019]

2. Teise osakonna rahu- ja sõjaaja ülesehitus 1930. aastatel

Sõjaväeüksusel on üldjuhul nii rahu- kui ka sõjaaja struktuur, erand ei olnud ka 2. osakond. 1930. aastatel saab eristada nelja struktuuri, neist kaks olid kasutusel rahuajal ja kaks sõjaajal. Arvestades, et ülemjuhatajal oli vaja kogu aeg võimalikult täpset tervikpilti Eesti ümbruses toimuvast, saab väita, et 2. osakond ei tegutsenud kunagi rahuaja tingimustes, vaid tegi seda aktiivselt vaenulikus keskkonnas. Kindral Juhan Tõrvand rõhutas seda 12. juunil 1933 Riigikaitse Nõukogus peetud ettekandes järgmiselt: „Kui meie poliitiline võim jääb äraootavale seisukohale ja venelased koondavad oma jõud piirile, ilma et meie võtaksime tarvitusele mõningaid vastuabinõusid. Sel juhul meil oleksid piiril väga vähesed kattejõud /.../“⁴. Järelikult rõhutati õigeaegse mobilisatsiooni olulisust ka riigi kõrgemas juhtkonnas.

2.1. Teise osakonna rahuaja ülesehitus

Vaadeldava perioodi 1930. aastate esimene rahuaja struktuur kehtis aastatel 1929–1934 ja 2. osakonna ülesehitusest on näha, et see koosnes kolmest jaoskonnast (vt joonis 1). Esimene neist, A-jaoskond tegeles üldjoontes informatsiooniga. Lisaks olid tähtsad infoallikad välisriikides viibivad kaitseatašeed, kes edastasid luure valdkonnas olulist informatsiooni. Tegeleti veel protokolliga ehk korraldati visiite ja külastusi Eestisse. B-jaoskond vastutas vastuluure eest ja C-jaoskond Nõukogude Liiduga seotud välisluure eest.⁵ Märkimisväärne on see, et nende kolme valdkonna eest vastutavas osakonnas töötas struktuuri põhjal ainult üheksa inimest: kuus ohvitseri, kaks allohvitseri ja üks riigiteenistuja⁶. Autori arvates peitub peamine põhjus luureüksuse eripäras, sest eespool mainitud üheksa kaitseväelast olid palgalised luureteenistuse töötajad ehk luureohvitserid⁷. Ilmselgetel põhjustel ei ole struktuurides kajastatud värvatud agente, see on toodud järgmise märkusena: „II osakonnas

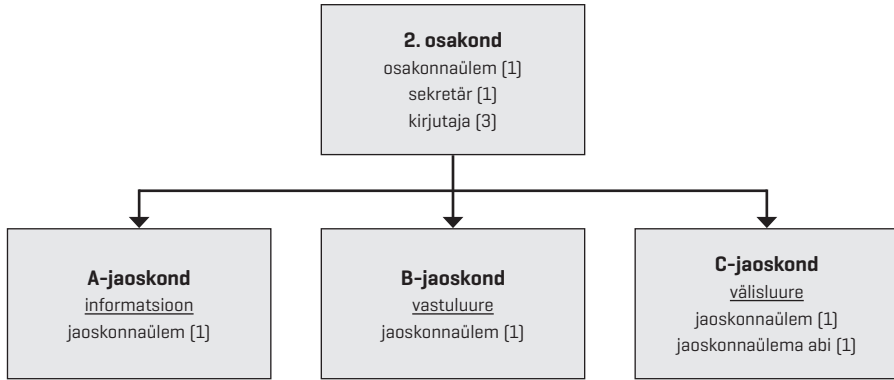
⁴ **Salo, Urmas** 2013. Riigikaitse Nõukogu protokollid 1933–1939. Tartu: Greif, lk 156.

⁵ **Juurvee** 2018, lk 44.

⁶ **Sõjaministeeriumi ja sõjaväe koosseisude arvilised loetelud 1928–1940.** – Rahvusarhiiv (RA), ERA.495.3.16, lk 233. [**Sõjaministeeriumi ... arvilised loetelud 1928–1940**]

⁷ **Smith, Michael** 2021. Luuraja anatoomia: luuramise ja reetmise ajalugu. Tallinn: Tänapäev, lk 337. [**Smith 2021**]

peetakse vanemaid ja nooremaid agente tarviduse järgi⁸. Eraldi pole täpsustatud, mis on vanema ja noorema agendi erinevused. Autor näeb ühe võimaliku variandina tööstaaži ja edastatava informatsiooni olulisust. Võimalik, et rolli mängis ka agendi ühiskondlik või teenistuslik positsioon. Erinevalt luureohvitserist ei ole agent luureteenistuse ametlik töötaja, vaid on värvatud teabeallikana või operatsiooni osana⁹.

Joonis 1. Rahvusarhiivi andmetel põhinev 2. osakonna rahuaja struktuur aastatel 1929–1934¹⁰

Uus struktuur hakkas kehtima 5. märtsil 1934¹¹. Põhjus oli 1934. aastal vastu võetud riigikaitse rahuaegse korraldamise ja juhtimise seadus, mille riigivanem kuulutas välja 3. märtsil¹². Seaduses olid täpselt piiritletud riigivanema, valitsuse, kaitseministri ja kaitseväge juhataja õigused ning kohustused riigikaitstes¹³. 1934. aasta rahuaja struktuur jäi kehtima iseseisvusaja lõpuni (vt joonis 2). Ainukene märkimisväärne muudatus puudutas B-jaoskonda, kuhu määrati lisaks jaoskonnaülema abi. A- ja C-jaoskonnas muudatusi

⁸ Sõjamineisteriumi ... arvilised loetelud 1928–1940, lk 239.

⁹ Smith 2021, lk 333.

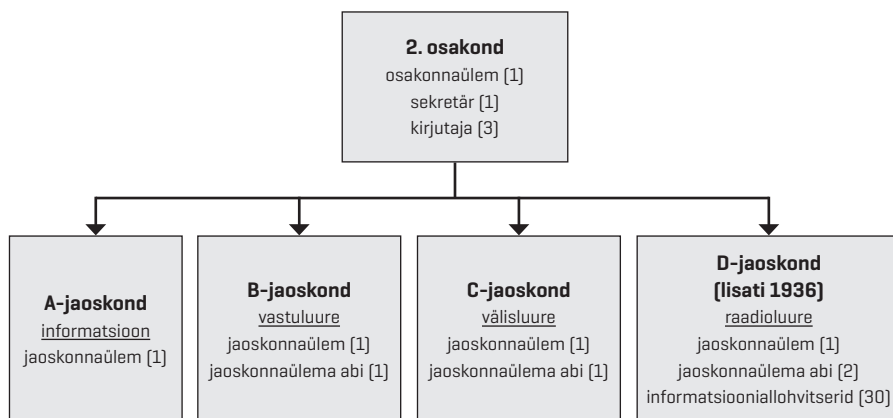
¹⁰ Sõjamineisteriumi ... arvilised loetelud 1928–1940, lk 232–233.

¹¹ Ibid., lk 330.

¹² Salo, Urmas 2005. Eesti kaitseväge valmisolek sõjaks ja vastupanuvõimalused 1939. aastal. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, lk 225. [Salo 2005]

¹³ Riigikaitse rahuaegse korraldamise ja juhtimise seaduse eelnõu. 05.01.–03.03.1934. – RA, ERA.31.3.355, lk 2.

polnud ning 1936. aastani kehtis rahuaja struktuur, kus nimekirjas oli kümme 2. osakonna töötajat: seitse ohvitseri, kaks allohvitseri ja üks riigiteenistuja. Järgmine väga oluline ja tõenäoliselt kõige tähtsam muudatus rahuaegses struktuuris toimus 1936. aastal, kui lisati raadioluurega tegelev D-jaoskond¹⁴. Selle üksuse lisamise tõttu muutus märgatavalt kogu 2. osakonna isikkoosseis, raadioluures teenis 33 isikut. Enne D-jaoskonna loomist 1936. aastal tegeles raadioluurega sidepataljon¹⁵.

Joonis 2. Rahvusarhiivi andmetel põhinev 2. osakonna rahuaja struktuur 1934. aastal¹⁶

Rahuaja mõistes ei olnud 2. osakonna alluvuses sõjaväelised esindajad välisriikides, aga sellest hoolimata oli tegu oluliste infoallikatega. Kaitseatašeede roll on koguda sihtriigi kohta huvipakkuvat informatsiooni ja tihtipeale tunnetuslikku teavet, mida kohapeal viibimata koguda ei saa. Eeskätt on tegemist diplomaatidega, aga võidakse tegutseda ka ametliku kattevarju all. Sel juhul tegutsevad luureohvitserid peaaesjalikult saatkonna koosseisus, mis omakorda annab neile diplomaatilise puutumatus¹⁷. Ajavahemikus 1929–1934 oli ette nähtud viis kaitseatašeed eri riikides: Nõukogude Liidus, Poolas, Lätis,

¹⁴ Ülemjuhataja salajased käskkirjad. Originaalid. 11.01.–16.12.1936. – RA, ERA.495.6.28, lk 14. [Ülemjuhataja salajased käskkirjad. Originaalid]

¹⁵ Juurvee 2018, lk 63.

¹⁶ *Ibid.*, lk 330–332.

¹⁷ Smith, lk 334.

Prantsusmaal ja Suurbritannias. Neist viimases oli see ametikoht 1930. aastatel vakantne.¹⁸ Arvestades piiratud vahendeid, oli nii mõnigi kaitseatašee akrediteeritud korraga kahte riiki. Üks sõjaväeline esindaja oli saadetud Poola ja Rumeeniasse, Lätti ja Leetu ning Prantsusmaale ja Belgiasse. Siinse artikli jaoks koostatud tabelis 1 on toodud Eesti sõjaväelised esindajad 1930. aastatel. 1936. aastal loodi kaitseatašee koht Saksamaal¹⁹. Sellele lisandus 1937. aastal kaitseatašee koht Ungaris²⁰. Teise maailmasõja tulemusel kaotati 15. jaanuaril 1940 sõjaväelise esindaja koht Poolas ja asendati eraldi Leedu omaga²¹. Sõjaväelise esindaja ametikoht Soomes loodi Johan Laidoneri käskkirjaga 1. veebruaril 1940²². Eestil oli Soomes tegelikult kogu iseseisvusaja kaitseatašee, aga ajavahemikus 1930–1939 resideeris ta Tallinnas²³. Lühikeseks ajaks loodi 1939. aastal eraldi kaitseatašee koht Hispaaniasse²⁴.

Kaitseatašeede olemasolu oli infokogumise vaatepunktist väga oluline. 1930. aastatel olid kaitseväl sõjaväelised esindajad 11 riigis, aga tihtipeale esindas Eestit üks ohvitser kahes riigis korraga (vt tabel 1). Lisaks kasutati mõningaid välismaal õppivaid ohvitseri samal ajal kaitseatašeedena. Hea näitena saab tuua Karl-Johann Lauritsa, kes suunati õppima 1933. aastal Prantsusmaa Kõrgemasse Sõjakooli ning määrati 1934. aastal kaitseväl esindajaks Prantsusmaale ja Belgiasse, kuhu ta jäi teenima sõjakooli lõpetamiseni 1935. aastal²⁵. Siinse artikli autoril õnnestus kindlaks teha, et Inglismaal oli sel ajal üks vakantne kaitseatašee koht. Arvatakse, et üks põhjusi võis olla tüli Inglismaale akrediteeritud suursaadiku Oskar Kallase ja atašee Sergius Riisi vahel. Riis saadeti 1922. aasta kevadel Londoni Eesti saatkonda tööle ning talle anti kapteni auaste. Välisminister Ants Piibule jättis Riis hea mulje,

¹⁸ **Sõjaministeeriumi ... arvulised loetelud 1928–1940**, lk 232.

¹⁹ **Mulla, Triin; Pillak, Peep; Trei, Jüri; Vilbiks, Heini** (koost) 2006. Eesti välisteenistus: biograafiline leksikon 1918–1991. Tallinn: AS Vaba Maa, lk 165. [Mulla, Pillak, Trei, Vilbiks 2006]

²⁰ **Riigivanema käskkirjad kaitsevägele. Ärakirjad**. 21.01.–23.12.1937. – RA, ERA.495.6.4, lk 26.

²¹ **Ülemjuhataja ja Sõjavägede juhataja salajased käskkirjad. Originaalid**. 03.01.–06.11.1940. – RA, ERA.495.6.34, lk 5.

²² *Ibid.*, lk 9.

²³ **Mulla, Pillak, Trei, Vilbiks** 2006, lk 116.

²⁴ *Ibid.*, lk 157.

²⁵ **Laurits, Karl Juhani p**. 28.05.1914–25.10.1940. – RA, ERA.495.7.2577, lk 78–79. [Laurits, Karl Juhani p]

tõenäoliselt oli viimane lubanud hankida Eestile USA *de iure* tunnustuse.²⁶ Paraku suutis ta Londonis tekitada omajagu probleeme, näiteks vastuolulise ettepanekuga muuta Läänemeri neutraalseks. Lisaks tegutses ta seal töövälisel ajal eradetektiiv, ärimähe ja ajakirjanikuna²⁷. Lõpuks tekkisid kahtlused, et Riis võib olla spioon, ning 17. veebruaril 1923 andis välisminister Aleksander Hellat käsu ta saatkonnast välja visata²⁸. Pärast seda skandaali ei määratud enam Inglismaale kaitseatašeed.

Foto 1. Kolonelleitnant Herbert Raidna, kaitseatašee Poolas ja Rumeenias aastatel 1934–1938²⁹

²⁶ **Medijainen, Eero** 2012. „Riia ring“, „luurepost“ ja tööjaotus USA esindustes Baltikumis 1920. aastatel. – Tuna, nr 4, lk 67 (lk 53–70).

²⁷ **Spence, Richard B.** 2002. The Strange Case of Sergius Riis. – International Journal of Intelligence and CounterIntelligence, Vol. 15, Issue 2, p. 222 (pp. 222–242).

²⁸ **Kirjavahetus Eesti saatkonnaga Londonis sõjaväeatašee ametisse määramise, Briti toetuse asjus Eestile sõja korral, kulla müügi ja teistes küsimustes.** 01.12.1920–29.12.1923. – RA, ERA.957.11.237, lk 72.

²⁹ **Eesti Vabariigi sõjaväeatašee Poolas ja Rumeenias kolonelleitnant Herbert Raidna** (VR II/3) 1937–1938. – RA, EFA.78.A.9.44.

Tabel 1. Eesti sõjaväelised esindajad välisriikides aastatel 1930–1940. Sulgudes on märgitud linn, kus esindaja resideeris³⁰

Riik	Nimi	Ametiaeg
Prantsusmaa ja Belgia [Pariis]	Artur Normak	1929–1934
Prantsusmaa ja Belgia [Pariis]	Karl-Johann Laurits	1934–1935
Prantsusmaa [Pariis]	Johannes Reinola	1936–1938
Prantsusmaa ja Belgia [Pariis]	Henn Kurg	1940
Hispaania [Madrid]	Artur Normak	1939
Läti ja Leedu [Riia]	Richard Maasing	1927*, 1928–1930
Läti ja Leedu [Riia]	Vilhelm Kohal	1930–1934
Läti ja Leedu [Riia]	Villem Saarsen	1934–1939
Leedu [Vilnius]	Herbert Raidna	1939
Läti ja Leedu [Riia]	Kurt Mollin	1939–1940
Leedu [Vilnius]	Feliks Breede	1940
Nõukogude Liit [Moskva]	Johannes Raud	1927–1931
Nõukogude Liit [Moskva]	Jaan Kurvits	1931–1935
Nõukogude Liit [Moskva]	Arnold Sinka	1935–1940
Poola ja Rumeenia [Varssavi]	Ludvig Jakobsen	1924–1930
Poola ja Rumeenia [Varssavi]	Johannes Raud	1931–1934
Poola ja Rumeenia [Varssavi]	Herbert Raidna	1934–1938
Poola ja Rumeenia [Varssavi]	Rein Tomback	1939
Saksamaa ja Ungari [Berliin]	Ludvig Jakobsen	1936–1940
Soome [Tallinn]	Arnold Sinka	1930–1935
Soome [Tallinn/Helsingi]	Aksel Kristian	1935–1940

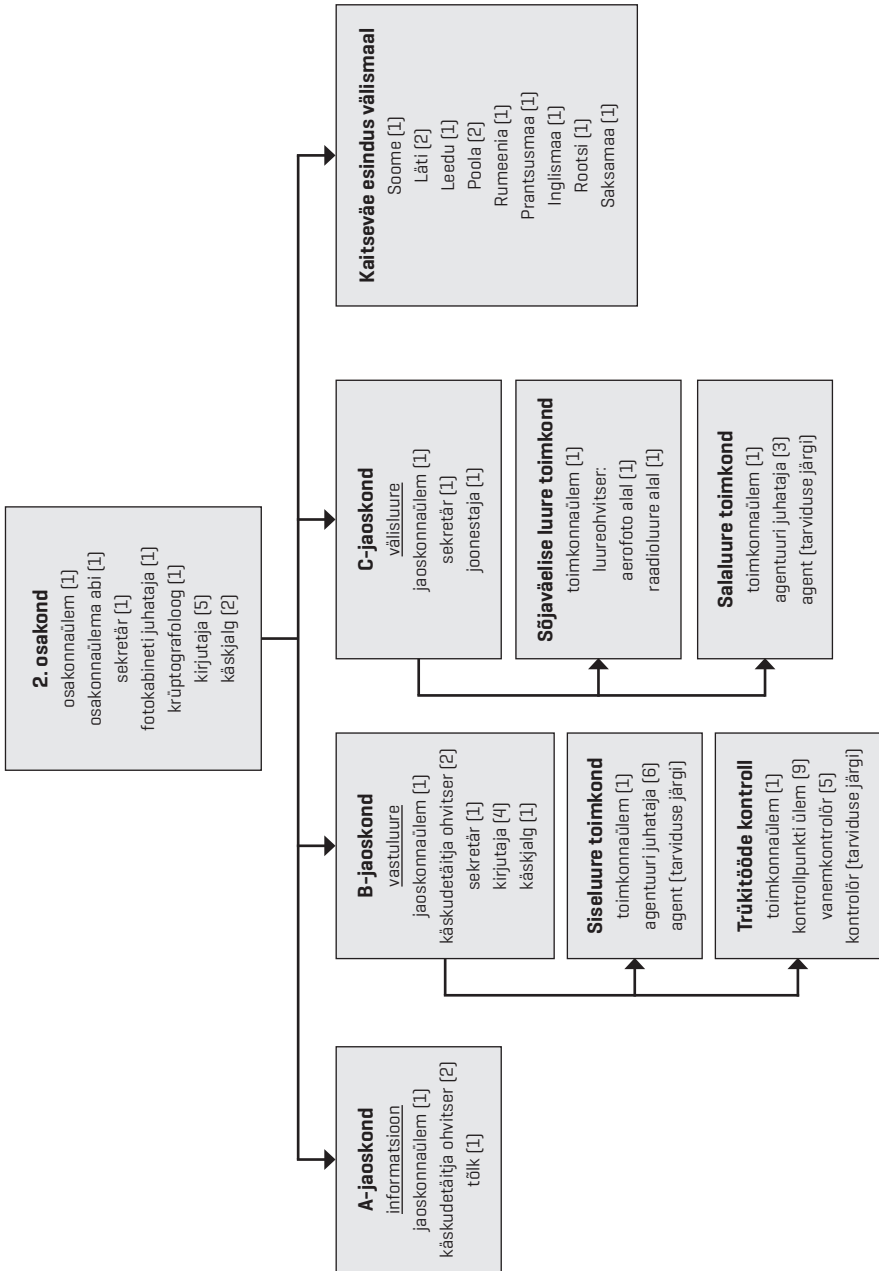
* 1927. aastal oli Richard Maasing kaitseatašee ainult Lätis, 1928. aastast ka Leedus

³⁰ Mulla, Pillak, Trei, Vilbiks 2006, lk 47, 157, 159, 161–166.

2.2. Teise osakonna sõjaaja ülesehitus

Nii nagu rahuajal, muutus ka sõjaajal kaks korda mobilisatsioonijärgne struktuur. Esimene sõjaaja struktuur kehtis peaaegu terve kümnendi, ajavahemikus 1930–1939 (vt joonis 3). Rahuaegse struktuuriga võrreldes muutus 2. osakond isikkoosseisult suuremaks ja jaoskondadele lisandusid toimkonnad. Peale selle võeti mobilisatsiooni järel 2. osakonna juhtkonda mitu spetsialisti. Üks neist oli fotokabineti juhataja. Tõenäoliselt oli fotokabineti all mõeldud eraldi ruumi, kus sai 2. osakonnale vajalikke pilte teha ja ilmutada. Teine spetsialist oli krüptografoloog, kes tõenäoliselt vastutas turvalise ja krüpteeritud teabeedastuse eest. Ilmselt ei olnud üks krüptografoloog võimeline tegelema peale krüpteerimise veel vastaspoole informatsiooni dekrüpteerimisega. Seda järeldust toetab fakt, et kui vaadata hiljem loodud D-jaoskonna isikkoosseisu (vt joonis 2), tegeles raadioluurega 33 inimest ning üks spetsialist ei oleks saanud sellega varem hakkama. Esimese sõjaaja struktuuri loomise alguses polnud veel loodud eraldi D-jaoskonda. Seetõttu näeb siinse artikli autor ühe võimalusena 1936. aastani lahendust, kus teise osakonna sees oleks vastutanud teabeedastuse eest üks krüptografoloog ning sõja korral oleks raadioluure jäänud eelmainitud sidepataljoni ülesandeks. Üks suurimaid muudatusi võrreldes rahuajaga oli kaitseatašeede liigutamine 2. osakonna alla. Põhjus võis peituda selles, et kaitseatašeede tegevus liikus diplomaatiast rohkem luure valdkonda. Mobilisatsiooni korral olid eraldi sõjaväelised esindused ette nähtud Soomes, Lätis (esindaja ja abi), Leedus, Poolas (esindaja ja abi), Rumeenias, Prantsusmaal, Inglismaal, Rootsis ja Saksamaal (vt joonis 3). A-jaoskond jäi nii nagu rahuajalgi väikeseks ja eraldi toimkondi see ei hõlmanud, spetsialistina lisandus tõlk³¹. Erinevalt rahuajast ei olnud sõjaajal akrediteeritud ühte kaitseatašeed korraga kahte riiki.

³¹ Sõjaväeüksuste ja -asutuste sõjaaegsete koosseisude arvilised loetelud. 01.06.1929–31.05.1940. – RA, ERA.495.12.332, lk 10. [Sõjaväeüksuste ja -asutuste sõjaaegsete koosseisude arvilised loetelud]

Joonis 3. Rahvusarhiivi andmetel põhinev 2. osakonna struktuur aastatel 1930–1939³²

³² Sõjaväeüksuste ja -asutuste sõjajagsete koosseisude arvulised loetelud, lk 10–12.

Seevastu muutus märgatavalt B-jaoskond, mis hakkas koosnema kahest toimkonnast. Üks neist oli siseluure toimkond, mis koosnes agentuuridest (vt joonis 3). Luureteenistuse eeskirjas on siseluure kohta kirjutatud järgmiselt: „Siseluure ülesandeks on nende asjaolude selgitamine, mis võivad vähendada oma vägede võitlusetahet ja lahinguvõimet /.../“³³. Lisaks on toodud kaks valdkonda, millele peab saama siseluure käigus vastused: elanikkonna poliitiline ja majanduslik olukord ja oma vägede moraalne seisukord³⁴. Järelikult ei olnud siseluure vastuluure, vaid jälgiti aktiivselt enda elanikkonda ja kaitsejõude. Tõenäoliselt oli eesmärk tuvastada probleemseid indiviidid enne vastaspoolega ebaseaduslikule koostööle asumist. Agentuurid asusid Tallinnas, Pärnus, Viljandis, Haapsalus, Tapal ja Paides³⁵. Teine oli trükitööde kontrolli toimkond, mis tähendas ilmselt kirjavahetuse jälgimist ja selle kaudu ohtude tuvastamist. Seda juhtis toimkonnaülem ning see koosnes üheksast kontrollpunktist ja nende ülematest. Lisaks oli toimkonnas viis vanemkontrolöri ja vajaduse korral kaasati tavakontrolöre.³⁶

Paraku tuleb siit välja üks muudatus, mis ei kajastu 2. osakonna sõjaaegses struktuuris. 1930. aasta struktuuris tehti trükitööde kontrolli toimkonna kohta muudatus 21. novembril 1932, kui trükitööde kontroll nimetati sõjatsensuuriks ja kehtima hakkasid uued ametinimetused, nagu sõjatsensuuri toimkonnaülem, sõjatsensuuripunkti ülem, vanemtsensor ja sõjatsensor. Lisati üks sõjatsensuuripunkt ja üks vanemtsensori koht.³⁷ Pole teada, miks ei parandatud mobilisatsioonikavas seda viga märkuste all. Need sõjatsensuuripunktid asusid Tallinnas, Tartus, Narvas, Valgas, Võrus, Viljandis, Pärnus, Rakveres, Tapal ja Kuressaares. Vanemtsensurid asusid Tallinnas, Tartus, Narvas, Valgas ja Võrus. Tallinnas asus kaks vanemtsensurit ja ülejäänud linnades üks.³⁸ Kahte toimkonda võrreldes paistab, et rohkem rõhku pandi tsensuurile kui siseluurele. Ei ole teada, millest oli tingitud selline otsus. Võimalik, et selle taga oli vajadus kontrollida sõjaajal suhtluse käigus levivaid kuulujutte ja sõjasaladusi ning vähendada sel viisil vastuluure tööd.

³³ **Luureteenistuse-eeskiri** 1933. Tallinn: Kaitsevägeade Staap, lk 7. [**Luureteenistuse-eeskiri** 1933]

³⁴ *Ibid.*, lk 5.

³⁵ **Kirjavahetus sõjaväe keskasutustega mobilisatsiooni küsimuses**. 04.09.1929–25.04.1940. – RA, ERA.495.12.121, lk 109. [**Kirjavahetus sõjaväe keskasutustega mobilisatsiooni küsimuses**]

³⁶ **Sõjaväeüksuste ja -asutuste sõjaaegsete koosseisude arvulised loetelud**, lk 11.

³⁷ **Kirjavahetus sõjaväe keskasutustega mobilisatsiooni küsimuses**, lk 38.

³⁸ *Ibid.*, lk 109.

C-jaoskond oli samuti jagatud kaheks toimkonnaks, millest esimene oli sõjaväeluure toimkond (vt joonis 3). Toimkonna rolli ei ole täpsustatud, kuid äramärkimist väärivad kaks luureohvitseri: ühel peamine tegevusvaldkond aerofotod ja teisel raadioluure.³⁹ Toimkonna ülesehitusest saab järeldada, et tegeleti tänapäeva mõistes luure baasteabega (ingl *basic intelligence*). Luure baasteabe eesmärk on anda olukorrast võimalikult täpne ülevaade, kasutades kõikvõimalikke infoallikaid⁴⁰. Sõjaväeluure toimkonna ametikohtade järgi saab oletada, et luure baasteabe koostamises kasutati aerofotodelt ja raadioluure kaudu saadud informatsiooni. Mõistagi ei saa täielikult välistada, et ei tehtud põhjalikumaid analüüse. Kuigi arvestades fakti, et toimkond koosnes ainult kolmest inimesest, oleks see olnud ilmselt raskendatud. Teine osis oli salaluure toimkond, mida on kirjeldatud 1933. aasta „Luureteenistus-eeskirjas“ järgmiselt: „Salaluure on teadete kogumine isikute kaudu, kes teotsevad salaja või mitmesuguste ettekäänete all kas vastase poolel või kohtades, kus on võimalik saada teateid vastase kohta“⁴¹. Ei ole teada, milliseid agentuure struktuuris välja toodud kolm agentuuri juhatajat juhtisid. Peamine põhjus võib olla C-jaoskonna agentuuri riigist väljapoole suunatud tegevus, mistõttu pidi selle organiseerimine olema märksa salajasem. Teadmata põhjustel ei liidetud 1936. aastal loodud raadioluure ehk D-jaoskonda sõjaaja struktuuriga. Sellise otsuse tagamaid on keeruline oletada, aga üks põhjusi võis peituda bürokraatias ja terve struktuuri muutmise vajaduse puudumises. Teiseks võis valitseda pikka aega arusaam, et D-jaoskonna koosseis rahuaja struktuuris jääb kehtima ka sõjaajal. Aastate 1930–1939 mobilisatsioonikava järgi oli 2. osakonnas sõjaajal ette nähtud 55 ohvitseri ja 13 sõdurit.⁴² Kui arvestada juurde rahuaegne D-jaoskond, lisanduvad kolm ohvitseri ja 30 allohvitseri.

1939. aasta struktuuris muutusid üksikud ametikohad. Suurim erinevus eelneva sõjaaegse struktuuriga oli kindlasti D-jaoskonna lisamine. Võrreldes 1936. aasta raadioluure struktuuriga lisandus šifri toimkond, mis tõenäoliselt tegeles isikkoosseisu arvestades nii krüpteerimise kui ka dekrüpteerimisega (vt joonis 4). Kahjuks ei ole säilinud D-jaoskonna põhiülesandeid, mistõttu on keeruline järeldada, kumb tegevustest oli prioriteet. 1939. aasta mobilisatsioonikava järgi oli 2. osakonnas 53 ohvitseri, 52 allohvitseri ja kolm sõdurit⁴³.

³⁹ Sõjaväeüksuste ja -asutuste sõjaaegsete koosseisude arvilised loetelud, lk 11.

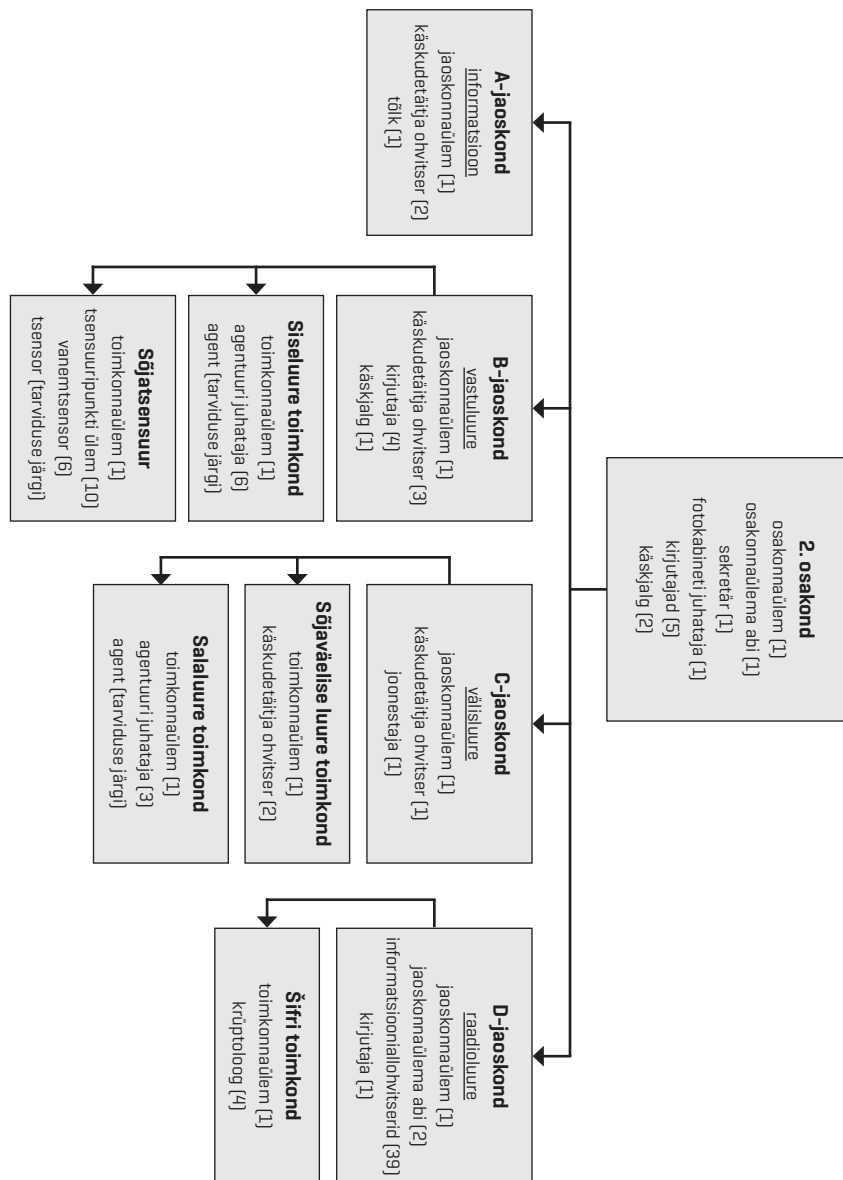
⁴⁰ Shulsky, Schmitt 2013, lk 119.

⁴¹ Luureteenistuse-eeskiri 1933, lk 10.

⁴² Sõjaväeüksuste ja -asutuste sõjaaegsete koosseisude arvilised loetelud, lk 12.

⁴³ *Ibid.*, lk 531.

D-jaoskonna lisamine oligi peamine põhjus, miks 2. osakonna juhtkonna alt kaotati ära krüptografoogi ametikoht.

Joonis 4. Rahvusarhiivi andmetel põhinev 2. osakonna 1939. aastast kehtinud sõjaaja struktuur⁴⁴

⁴⁴ Sõjaväeüksuste ja -asutuste sõjaagsete koosseisude arvilised loetelud, lk 529–531.

2.3. Teise osakonna rahu- ja sõjaaja ülesehituse võrdlus

2. osakonna rahuaja struktuuri iseloomustas väike isikkoosseis. Raadioluure loomiseni oli ette nähtud kuni kümme ametikohta (vt tabel 2). D-jaoskonna lisandumine tähendas isikkoosseisu suurenemist, näiteks 1934. aasta rahuaja struktuur suurenes 330%, kasvades kümnelt kaitseväelasele 43-ni. Raadioluure tehnilist aspekti arvestades ja pidevaks jälgimiseks oli D-jaoskond niivõrd suure isikkoosseisuga, et selles oli rohkem töötajaid kui ülejäänud kolmes kombineeritud jaoskonnas. Võrdluseks võib tuua sakslaste T3 ehk Truppenamti 3. osakonna (statistikaosakond), kus enne 1935. aasta reorganiseerimist töötas vähem kui 150 töötajat⁴⁵. Nii saab väita, et Eesti suurust arvestades oli 2. osakond oma nelja jaoskonnaga märkimisväärse suurusega struktuuriüksus.

Eri põhjustel ei ole säilinud dokumente, mis põhjendaksid kindlate töökohtade arvu. Asjasse pühendatute ring tuli hoida teadlikult võimalikult väike, et luuretegevus jääks salastatuks. Peale salastatuse hoidmise ei olnud kindlasti kõik töötajad märgitud struktuuri. Seda kinnitab ainuüksi fakt, et agente hoitakse tarviduse järgi. Järelikult võis ette tulla hetki, kus 2. osakonnaga oli salajasele koostööle värvatud rohkem isikuid, kui ametlikult palgal oli. Paraku ei ole selliseid nimistuid säilinud ja tagantjärele on agentide tegelikku arvu võimatu kindlaks teha. Arvestades rahuaja D-jaoskonda sõjaaja koosseisu aastatel 1930–1939, ei olnud suurt töötajate arvulist muutust võrreldes 1939. aastast kehtima hakanud struktuuriga: vastavalt 101 ja 108 kaitseväelast (vt tabel 2). Kui jätta arvulised muutused kõrvale, on rahu- ja sõjaaja struktuuride vahel üks oluline muutus – riigiteenistujate kadumine mobilisatsiooni korral ning sõduritega asendamine.

Tabel 2. Teise osakonna struktuuride võrdlus

Struktuur	Ohvitserid	Allohvitserid	Sõdurid	Riigiteenistujad	Kokku
1929–1934 [rahuaja]*	6	2	0	1	9
alates 1934 [rahuaja]	7 [10]	2 [32]	0	1	10 [43]
1930–1939 [sõjaaja]	55 [58]	0 [30]	13	0	68 [101]
alates 1939 [sõjaaja]	53	52	3	0	108

* Sulgudes on juurde arvestatud D-jaoskonna isikkoosseis

⁴⁵ **Bassett, Richard** 2006. Canaris: Hitleri luureülem. Wilhelm Canarise mõistatus. Tallinn: Varrak, lk 86.

3. Teise osakonna ülemad 1930. aastatel

2. osakonna ülema ametikoht oli tõenäoliselt üks vastutusrikkamaid ja pingelisemaid ametikohti kaitsejõududes, sest vajalikku informatsiooni oli õigel ajal selle kasutajateni toimetada väga keeruline. Eelmises peatükis kirjeldatud struktuuriüksuste juhtimiseks tuli 2. osakonna ülemale määrata kindel roll. „Luureteenistuse-eeskirjas“ on luureteenistuse-organi⁴⁶ juhti kirjeldatud järgmiselt: „Juht hoolitseb luure õigeaegse organiseerimise eest. Selleks ta annab luureülesanded, s. o. määrab kindlaks, mida, mis ajaks ja millises järjekorras tuleb selgitada. Ühtlasi juht määrab luureks tarvisminevad jõud ja abinõud, kui nad ei ole alaliselt luureteenistuse-organi käsutuses“⁴⁷. Kirjeldatud kohustuste täitmiseks oli sellise üksuse juhtidel vaja erialaseid teadmisi ja oskusi.

Peale kogemuste ja teadmiste sõltub 2. osakonna ülema töö suuresti geopoliitikast ja võimalikust vastasest. Eesti puhul saab rääkida kahest ohuallikast, millest üks oli Nõukogude Liit, kellega sõditi aastatel 1918–1920 ja kelle mässukatse 1. detsembril 1924 maha suruti. Teine ohuallikas oli Saksamaa, kus Hitleri võimule tulekuga tajuti ohtu ka Eestile. 1935. aastal märkis Nikolai Reek, et muutunud rahvusvahelises keskkonnas peab olema valmis tegutsema nii ida kui ka lõuna suunal⁴⁸. Eesti välis- ja julgeolekupoliitika on kokku võtnud suursaadik Heinrich Laretei. Nimelt Eesti neutraliteedi vaatepunktist ei olnud regionaalsed koostöölepingud kunagi välispoliitiline eesmärk omaette, vaid seda tehti vajadusest leida mingigi võimalus julgeoleku kindlustamiseks.⁴⁹ Nelja 2. osakonna ülema juhtimisaeg oli keeruline ja 1930. aastatel oli mitu poliitilist sündmust, mis mõjutasid otseselt või kaudselt 2. osakonna tööd.

⁴⁶ Luureteenistuse-organ hõlmab „Luureteenistuse-eeskirja“ järgi 2. osakonda, diviiside ja brigaadide luurejaoskondi, väeosade luureohvitsere ja pataljonide luureallohvitseri.

⁴⁷ **Luureteenistuse-eeskiri** 1933, lk 7.

⁴⁸ **Salo** 2005, lk 97–98.

⁴⁹ **Maasing, Richard; Blumfeldt, Evald; Kauri, Hans; Pekomäe, Vello; Paju, Otto** (toim) 1954. Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas. 1. köide. Eesti nagu ta oli: koguteos. Stockholm: Kirjastus EMP, lk 206. [Maasing, Blumfeldt, Kauri, Pekomäe, Paju 1954]

3.1. Karl-Johann Laurits

Kolonel Karl-Johann Laurits määrati 2. osakonna ülema kohusetäitjaks 10. augustil 1927 ja ülemaks 31. jaanuaril 1928⁵⁰. Enne seda määrati Laurits 1921. aastal juhtima Kindralstaabi Valitsuse 2. osakonna B-jaoskonda. Samal aastal muudeti struktuure ja B-jaoskonnast sai 3. osakond, mis tegeles samuti vastuluurega. Hiljem muudeti see jälle tagasi B-jaoskonnaks. Sellel ametikohal püsis Laurits 1925. aastani.⁵¹ Sõjaväeluure karjäärile eelnes osavõtt nii Esimesest maailmasõjast kui ka Vabadussõjast. Laurits veetis mõlemas sõjas rindel kokku ligi kolm aastat ja umbes kaks aastat tagalas. Lisaks sõdades veedetud ajale iseloomustab Lauritsat veel mitmekülgne haridustee, sest enne ülema ametikohale asumist oli ta lõpetanud 1916. aastal lipnikekooli Pihkvas, 1924. aastal alalisväe ohvitseride kursuse ja 1927. aastal Kõrgema Sõjakooli. Luureohvitserile kohaselt oskas ta mitut võõrkeelt: vene, prantsuse ja saksa keelt.⁵² Eelnevast joonistub välja, et lahingukogemus, teenistus 2. osakonnas ja õpingud mitmes vallas tulid sõjaväeluure karjääris kasuks. Lisaks sellele oli ta tegus õppejõud, kelle tundides leidsid käsitlust nii staabiteenistus, luure ja informatsioon kui ka Punaarmee⁵³.

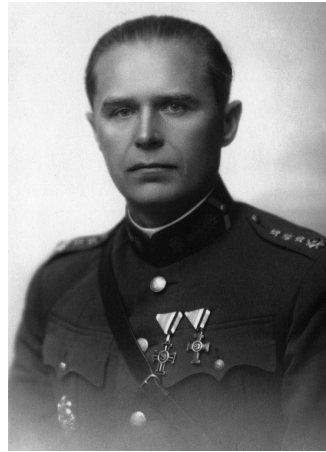

Foto 2. Kolonel Karl-Johann Laurits⁵⁴

⁵⁰ Laurits, Karl Juhani p, lk 75.

⁵¹ *Ibid.*, lk 72–73.

⁵² *Ibid.*, lk 67–68.

⁵³ *Ibid.*, lk 75–78.

⁵⁴ Kõrgema Sõjakooli ülem kolonel Karl Laurits (VR II/2, VR II/3) 1936. – RA, EFA.78.A.9.64.

Seda ajajärku ilmestab veel Moskva võimukoridoride võimuvõitlus, millele järgnesid ulatuslikud repressioonid. Lisaks toimus 1933. aastal Balti deklaratsiooni arutelu, mille raames nägi Moskva Nõukogude Liitu ja Poolat Baltimaade julgeoleku garandina. Sellest pakkumisest aga kõik kolm Balti riiki keeldusid.⁵⁵ Lauritsa ametiaja kõige silmapaistvamaks saavutuseks võib pidada arendustegevust. Kaitseministri korraldusega alustati luureohvitseride kursust, mille ülemaks määrati kolonelleitnant Laurits. Kursuse maht oli 80 õppetundi ja õppekava oli mitmekülgne (vt foto 3).⁵⁶ Selline uudne täienduskursus aitas märkimisväärselt kaasa luureohvitseriks määratud ohvitseride arengule. 1933. aastal toimus järjekordne edasimineku – anti välja „Luureteenistuse-eeskiri“. Sellega koondati ühte dokumenti luuretegevuse põhimõtted ja üldmõisted. Lisaks määrati ära eri luureorganite alluvussuhted ja tegevusvaldkonnad.⁵⁷ Lauritsa ametiaega 2. osakonna ülemana saab kirjeldada kui uuenduslikku ajastut Eesti luures.

Laurits andis 2. osakonna juhtimise 9. juunil 1933 üle Richard Maasingule, tolleaegsele A-jaoskonna ülemale⁵⁸. Sellega tema tegevus 2. osakonna heaks otseselt lõppes, kuid kaudselt jätkus. 12. juunil suundus Laurits õppima Prantsuse Kõrgemasse Sõjakooli ja lõpetas selle 1935. aastal⁵⁹. Õpingute ajal nimetati ta 1. juulil 1934 kaitseatašeeks Prantsusmaale ja Belgiasse⁶⁰. Ohvitserina iseloomustavad teda kõige paremini atestatsioonilehed, mis annavad selge ja põhjaliku ülevaate temast kui juhust. 1937. aasta hindamise käigus on teda kirjeldatud suure kohusetundega õiglase ohvitserina, kes on võimeline kiirelt otsustama⁶¹. Kolonel Karl-Johann Lauritsa viimane teenistuskohd oli Sõjaväe Ühendatud Õppeasutuste ülema koht aastatel 1939–1940. Varasema karjääri jooksul tehtud otsused väljaõppes olid viinud ta hariduselus kaugele.⁶²

Arvestades Lauritsa võimekust luuremaailmas, tundub üsnagi ebaloogiline ja lausa imelik tema naiivsus Nõukogude võimu suhtes. Kolonelleitnant

⁵⁵ **Made** 2019, lk 54, 63–64.

⁵⁶ **Sõjaministri päevakäsud. Originaalid.** 13.01.–31.12.1932. – RA, ERA.495.6.57, lk 32–33.

⁵⁷ **Luureteenistuse-eeskiri** 1933, lk 3.

⁵⁸ **Staabiülema käskkirjad. Originaalid.** 10.01.–30.12.1933. – RA, ERA.495.6.150, lk 102.

⁵⁹ **Laurits, Karl Juhani p.** lk 78–79.

⁶⁰ *Ibid.*, lk 79.

⁶¹ *Ibid.*, lk 207, 211–214.

⁶² **Seene, Andres** 2022. Sepikoda. Eesti sõjakoolid 1919–1940: inimesed, ideed, institutsioonid. Tartu: Auratrükk, lk 279.

Alfred Luts on meenutanud, et pärast Eesti okupeerimist olevat Laurits Nõukogude Liidu sõjaväelise esindaja Jevgeni Tšukanovi käest pärinud, mis Eesti ohvitseridest edasi saab, ning saanud vastuseks, et muretsemiseks pole põhjust. Tšukanov kinnitas, et temasugune haritud ohvitser ei pea tuleviku pärast muret tundma ja kindlasti leitakse talle rakendust näiteks õppejõuna kusagil Nõukogude Liidu sõjaväelistes õppeasutustes.⁶³ Kolonel Karl-Johann Laurits arreteeriti 19. septembril 1940 ja hukati 29. juunil 1941⁶⁴.

Õ p p e a i n e	L e k t o r
Luureteenistus	Kolonelltn. LAURITS
Õhuluure	Kapten ILVES
Raadioluure	" ENNOK
Telefonikõnede pealtkuulamine	" JAKOBSON
Kõla- ja helgimõõdu jaamad	
luurevahendina	Kolonelltn. RATTISTE
Maapealne vaatluseteenistus	Majoor TOMSON
Siseluure	" ERNITS
Politiline kuritegevus	Härra TENSON
Šifrid	Kolonelltn. LAURITS ja
	kv.am. KREIMANN
Sõjatsensuur	Majoor TOMSON
Naaberriikide sv.organisatsioon, relvastus ja taktika	" TOMSON ja
	kapten TÖNURIST
Praktilised tööd luureteenistuse alal	Kolonelltn. LAURITS
	Majoor TOMSON
	" ERNITS
	" KASEMETS
	Kapten TÖNURIST
	" ENNOK
	" JAKOBSON
	Kv.am. KREIMANN

Foto 3. Luureohvitseride kursuse õppekava ja õppejõud⁶⁵

⁶³ Luts, Alfred 2004. Heitluste keerises. I–II. Tallinn: Olion, lk 169. [Luts 2004]

⁶⁴ Ohvitseride andmekogu. – Eesti Sõjamuuseum – Kindral Laidoneri Muuseum. <http://prosopos.esm.ee/index.aspx?type=1&id=21193> (10.06.2025). [Ohvitseride andmekogu]

⁶⁵ Sõjaministri päevakäsud. Originaalid. 13.01.–31.12.1932. – RA, ERA.495.6.57, lk 33.

3.2. Richard Maasing

Kolonel Richard Maasing võttis kolonel Karl-Johann Lauritsalt 2. osakonna juhtimise üle 9. juunil 1933 ja määrati ajutiseks ülemaks. 1. aprillil 1934 sai temast *de iure* osakonna ülem.⁶⁶ Nii nagu Laurits, osales ka Maasing Esimeses maailmasõjas ja Vabadussõjas. Rindel veetis ta maailmasõjas umbes poolteist aastat. 9. juulil 1917 sai ta mürsu lõhkemise tagajärjel raskelt haavata – tal oli kogu keha põrutus ning killud olid haavanud tema nägu ja vasakut kätt. Kahes sõjas veetis Maasing tagalas umbes kolm aastat, Vabadussõjas ei teutsenud ta rindel, olles sõjavägede ülemjuhataja ja sõjainistri adjutant.⁶⁷ Maasingu teenistus ja haridustee edenesid kõrvuti. Haridustee sai alguse Vilno Sõjakoolist, mille ta lõpetas 1916. aastal. Alalisväe ohvitseride kursuse lõpetas ta 1923. aastal, Kõrgema Sõjakooli 1926. aastal ning pataljoniülemate kursuse 1931. aastal. Nii nagu eelkäija, valdas ka Maasing mitut võõrkeelt: vene, prantsuse, saksa ja läti keelt.⁶⁸ Maasingut on kirjeldatud kui kiire otsustusvõimega inimest, kes julgeb langetada otsuseid ja nende eest ka vastutada. Lisaks on teda peetud poliitilistes ja luureküsimumustes väga vilunuks ja raskesti asendatavaks.⁶⁹

Enne osakonna juhiks määramist töötas kolonel Maasing mitmel ametikohal Sõjavägede Staabis ja välismaal. Ta on olnud kahel korral sõjaväeline esindaja Lätis, esimene kord aastatel 1920–1922⁷⁰. Tema karjäär 2. osakonnas sai alguse 18. jaanuaril 1926, kui ta määrati A-jaoskonna ülema esimese abi kohusetäitjaks. Järgnenud aastad töid kaasa mitu rotatsiooni. Esmalt suundus Maasing tagasi välisteenistusse 1927. aastal, kui temast sai Eesti sõjaväeline esindaja Lätis, 1928. aastal lisandus samasugune teenistus Leedus. Välismaal viibimise ajal määrati ta A-jaoskonna ülemaks ja ametikohustusi asus ta täitma 1930. aasta oktoobris. Sellel positsioonil ta kaua ei püsinud, juba 1931. aasta alguses määrati ta C-jaoskonna ülema kohusetäitjaks. Lisaks sai ta juhtida enne 2. osakonna ülemaks saamist 1. jalaväerügemendi 1. pataljoni, kus omandatud kogemus tuli kasuks teenistuses 2. osakonna ülemana.⁷¹ Pataljoniülema

⁶⁶ Maasing, Richard Karli p. 03.12.1914–07.10.1939. – RA, ERA.495.7.3019, lk 28–29. [Maasing, Richard Karli p]

⁶⁷ *Ibid.*, lk 21–23.

⁶⁸ *Ibid.*, lk 20.

⁶⁹ *Ibid.*, lk 152–153.

⁷⁰ Mulla, Pillak, Trei, Vilbiks 2006, lk 159.

⁷¹ Maasing, Richard Karli p, lk 25–28.

ametikoht andis Maasingule arusaama, kuidas õigeaegne informatsioon toob lahinguväljal edu. Kogu teenistus enne 2. osakonna ülemaks saamist tähendas seda, et tal oli võimalik näha kahte aspekti. Esiteks, kuidas toimib välisteenus ja milline roll on kaitseatašeel luures. Teiseks andis teenistus kahes jaoskonnas tõenäoliselt ettekujutuse, kuidas 2. osakonna ülema tahet ellu viiakse.

Foto 4. Sõjavägede Staabi ohvitseridekogu juhatus 1937. aastal: vasakult Troadi Lango, Oskar Plaks, Richard Maasing ja Johannes Kajak⁷²

Võrreldes Lauritsa ametiajaga muutus Euroopa geopoliitika Maasingu ajal märksa keerulisemaks. Nõukogude Liidus tugevnes 1930. aastate teisel poolel Stalini positsioon ja seda ajajärku ilmestab ekspansioonipoliitika. 1939. aastal peeti edutult läbirääkimisi nii Prantsusmaa, Inglismaa kui ka Saksamaaga mõjusfääride jagamises, sama aasta sügisel okupeeriti Poola idapoolsed alad. Hitleri võimule tulekuga ja idast lähtuva suureneva ohuga üritas Eesti arendada koostööd Saksamaaga. Paraku peale luureteenistuste tiheda koostöö strateegiatasandi lepinguid ega liite laiemalt ei sõlmitud.⁷³ Lisaks ei saa mainimata

⁷² Sõjavägede staabi ohvitserkogu juhatus 1937. – RA, EFA.82.4.1464.

⁷³ Made 2019, lk 42, 64.

jätta Konstantin Pätsi ja Johan Laidoneri riigipööret, millega demokraatlik Eesti riik aastakümneteks maailmakaardilt kaotati.

Richard Maasingu ametiaega 2. osakonna ülemana jäi mitu olulist sündmust. Üks neist oli Männiku moonalao plahvatuse uurimine 1936. aastal, mis oli rahuaegse Eesti suurima hukkunute arvuga tragöödia⁷⁴. Teise tähtsa sündmusena saab nimetada mitut struktuurimuudatust. Kõige olulisemaks võib pidada D-jaoskonna asutamist 1936. aastal, mille puhul oli abiks Abwehr, kes toetas 2. osakonda tehnikaga.⁷⁵ Kolonel Villem Saarsen on Maasingu teenistuskäigu 2. osakonna ülemana tabavalt kokku võtnud: „Minu eelkäija kolonel Richard Maasing oli pikkade aastate jooksul viinud osakonna töö oma hästi valitud tublide töökaaslastega kõrgele tasemele ja loonud Eesti sõjaväele kasulikud sidemed meile sõbralike suurriikide kindralstaabi vastavate osakondadega“⁷⁶. Üheks olulisemaks välispartneriks osutus Abwehr, kellega algas ulatuslikum partnerlus 1935. aastal, kui Abwehri ülem Wilhelm Canaris ja Maasing leppisid kokku salajases koostöös⁷⁷. Pärast edukat karjääri teises osakonnas määrati Richard Maasing 1. aprillil 1938 Sõjavägede Staabi ülema esimeseks abiks, aga teise osakonna juhtimise andis ta üle 25. jaanuaril 1939⁷⁸. Uueks ülemaks määrati Villem Saarsen⁷⁹. Richard Maasing suutis muuta teise osakonna töö efektiivsemaks ja kvaliteetsemaks. Ta muutis 2. osakonna struktuuri, lisades raadioluurega tegeleva jaoskonna. 1930. aastate keskpaigani oli koostööd tehtud juba Poola, Läti, Soome ja Suurbritanniaga⁸⁰. Lisaks tihenes läbikäimine Saksamaa ja Jaapani luurevaldkonna asutustega. Paraku ei ole säilinud konkreetseid näiteid töövõitudest, aga saab ainult oletada, mis tasemele Maasing Eesti luure viis.

⁷⁴ **Toimik Suur-Männiku laskemoonalao laboratooriumis ja töökojas toimunud plahvatuse põhjuste selgitamise kohta.** 15.06.–08.07.1936. – RA, ERA.495.12.191, lk 1. [Toimik Suur-Männiku laskemoonalao ... plahvatuse põhjuste selgitamise kohta]

⁷⁵ **Ülemjuhataja salajased käskkirjad. Originaalid**, lk 14.

⁷⁶ **Saarsen, Villem** (koost) 1953. Johan Laidoner. Stockholm, lk 135.

⁷⁷ **Kopõtin, Igor** 2024. Eine auf Deutschland orientierte bewaffnete Neutralität. Die militärpolitische Zusammenarbeit Estlands mit dem Deutschen Reich in den 1930er Jahren. – Militärgeschichtliche Zeitschrift, Vol. 83, No. 2, S. 382 (S. 355–387). [Kopõtin 2024]

⁷⁸ **Maasing, Richard Karli p**, lk 31–32.

⁷⁹ **Staabiülema käskkirjad. Originaalid.** 02.01.–30.12.1939. – RA, ERA.495.6.162, lk 54. [Staabiülema käskkirjad. Originaalid 1939]

⁸⁰ **Ilmjärv, Magnus** 2010. Hääletu alistumine: Eesti, Läti ja Leedu välispoliitilise orientatsiooni kujunemine ja iseseisvuse kaotus. 1920. aastate keskpaigast anneksioonini. Tallinn: Argo, lk 334. [Ilmjärv 2010]

Maasing oli üks neist ohvitseridest, kes aimas, et baaside leping tähendab sisuliselt Eesti okupeerimist, ning lahkus omavoliliselt Rootsi. Selle tagajärjel võttis 2. osakond sõjaväelastelt ära välispassid, milleta ei saanud Eestist lahkuda.⁸¹ Enne Eestist põgenemist põletas Maasing ära oma arhiivi ja kartooteigi kõigi salajaste paberitega, samuti nimekirjad isikutest, kes olid olnud 2. osakonna teenistuses⁸². Rootsis tegi Maasing laiaulatuslikku koostööd jaapanlaste ja brittidega. Ta edastas informatsiooni Natsi-Saksamaa kaitsejõudude kohta Ühendkuningriigi välisluurele ja Jaapani kaitseatašeele kindral Makoto Onoderale. Briti välisluureteenistuses tunti Maasingut kui agenti 43931.⁸³ Richard Maasing suri 10. aprillil 1976, olles 80-aastane⁸⁴.

3.3. Villem Saarsen

Kolonel Villem Saarsen määrati 2. osakonda juhtima Sõjavägede Staabi ülema 30. jaanuari 1939. aasta käskkirjaga nr 15⁸⁵. Aastatel 1934–1939 oli ta sõjaväeline esindaja Lätis ja Leedus. Saarseni lahingukogemus piirdus Esimese maailmasõjaga, 1915. aastal sai ta paremasse jalga haavata ning veetis sama aasta märtsi ja mai haiglas.⁸⁶ Teenistus Vene sõjaväes lõppes tema jaoks 1919. aastal neljakuulise vangistusega Poolas Modlini kindlustuses, kus teda hoiti kinni kui endist Vene ohvitseri. Pärast seda määrati ta Eesti sõjaväe ohvitseride reservi.⁸⁷ Kolonel Elias Kasak on nimetanud Saarsenit karjeristiks, kes veetis kogu Vabadussõja Poolas, pidas end Sõjakooli ajal baltisakslaseks ning kasutas sugulussidemeid Laidoneriga enda heaks ära⁸⁸.

Saarseni haridustee algas nii nagu Richard Maasingulgi ohvitserina Vilno Sõjakoolis, mille ta lõpetas 1912. aastal. Sellele järgnes 1928. aastal lõpetatud

⁸¹ Luts 2004, lk 104.

⁸² Voldemar Kuresse mälestused pagulusest Soomes ja Rootsis, Karl Astist, Friedebert Tuglasest, August Reist, Richard Maasingust 1974–1976. – RA, ERA.4931.1.36, lk 38–39.

⁸³ Jeffery, Keith 2010. Mi6: The History of the Secret Intelligence Service, 1909–1949. Bloomsbury, p. 554. [Jeffery 2010]

⁸⁴ Ohvitseride andmekogu. <http://prosopos.esm.ee/index.aspx?type=1&id=21755> (10.06.2025).

⁸⁵ Staabiülema käskkirjad. Originaalid 1939, lk 25.

⁸⁶ Saarsen, Villem-Leopold Aroni p. – RA, ERA.495.1.229, lk 4. [Saarsen, Villem-Leopold Aroni p]

⁸⁷ *Ibid.*, lk 6.

⁸⁸ Kasak, Elias 2011. Mälestusi. Tallinn: Eesti Päevaleht, lk 530.

pataljoniülemate kursus. Erinevalt eelkäijatest oli Saarsenil ainsana mittesõjaline kõrgharidus. Nimelt lõpetas ta 1929. aastal Tartu Ülikoolis õigusteaduskonna. Sellele järgnes 1933. aastal Kõrgema Sõjakooli diplom.⁸⁹ Järelikult saab väita, et nii nagu Laurits ja Maasing oli ka Saarsen samamoodi haritud ohvitser ning kõrgharidus õigusteaduses andis talle tõenäoliselt parema ülevaate, millistes seaduste piirides tuli ja sai 2. osakonna ülemana tegutseda. Saarseni teenistuskirjas on ära märgitud võorkeeltest ainult vene keel⁹⁰. Kahjuks ei ole säilinud Saarseni atestatsioone, mis annaksid võimaluse hinnata, milline ohvitser ta oli ja kuidas teda hinnati. Arvestades seda, et ta juhtis 2. osakonda ja oli enne seda sõjaväeline esindaja välisriigis, nähti teda piisavalt võimeka juhina, kes on suuteline juhtima võtmetähtsusega allüksust. Sellest hoolimata ei saa eirata Kasaku väiteid ja tõenäoliselt andis sugulus Laidoneriga teatud määral alust nepotismile.

Enne 2. osakonna juhiks asumist oli Saarsen teinud pikka karjääri Eesti kaitsejõududes. Ta on teeninud 14 aasta jooksul nii 2. jalaväediviisi staabiülemana, Tartu maleva pealikuna, 2. üksik-jalaväepataljoni ülemana ja Petseri Põhjalaagri ülemana⁹¹. Tõenäoliselt parima kogemuse sai ta sõjaväelise esindajana Lätis ja Leedus, kus teenis ligi viis aastat. Riias tegi Saarsen koostööd Jaapani sõjaväelise esindaja Makoto Onoderaga, ostes tema käest Nõukogude Liidu kohta käivat materjali. Väidetavalt viis just Saarsen kokku Onodera ja Eesti Sõjavägede Staabi.⁹² Jaapani ja Eesti luure kokkuviiimine tähendas olulise liitlase lisandumist varjatud sõjas Nõukogude Liidu vastu. Jaapanlaste arvates oli Eesti sõjaväeluure võimekam kui lätlastel, mistõttu Onodera pani rohkem rõhku informatsioonivahetusele eestlastega⁹³.

Saarsen jõudis kaitseatašee kohalt tagasi Tallinna 20. jaanuaril 1939, võttes 2. osakonna juhtimise Richard Maasingult kohe üle⁹⁴. Geopoliitiline olukord hakkas muutuma tunduvalt tumedamaks kui varasemate 2. osakonna juhtide ajal. Karl Selter on meenutanud, et juba 1939. aasta suvel saabusid Eesti valitsusele teated Punaarmee liikumise kohta Leningradi piirkonnas. Septembri keskel hindas Laidoner Eesti vastu suunatud vägede suuruseks

⁸⁹ Saarsen, Villem-Leopold Aroni p, lk 3, 7.

⁹⁰ *Ibid.*, lk 3.

⁹¹ *Ibid.*, lk 6–9.

⁹² Masunaga, Shingo 2018. The Interwar Japanese Intelligence Activities in the Baltic States: 1918–1940. – Keedus, L.; Kuldkepp, M.; Mänd, A.; Plath, U. (eds). Acta Historica Tallinnensia, No. 24. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia, p. 87 (pp. 78–98).

⁹³ *Ibid.*, p. 85.

⁹⁴ Saarsen, Villem-Leopold Aroni p, lk 11.

150 000 meest, lisaks oli Leningradi ringkonnas veel 300 000 meest.⁹⁵ Sellise informatsiooni sai Laidonerile anda ainult 2. osakond ning võib üksnes spekuldeerida, milliste vahenditega see luureteave saadi. Tõenäoliselt kasutati üksuste dislokatsiooni jälgimiseks nii inim- kui ka raadioluuret. Saarsen määrati nii nagu tema eelkäijagi vastastikuse abistamise pakti komisjoni liikmeks⁹⁶.

Siinse artikli autori arvates sai Nõukogude Liiduga seotud luure pärast pakti allkirjastamist teise tähenduse. Eestisse sisenesid baasiväed ja tuli abistada naaberriigi iseseisvusvõitlust. Soome aitamist Talvesõja ajal saab pidada üheks olulisimaks 2. osakonna luureoperatsiooniks. D-jaoskond edastas Soomele Punaarmee dešifreeritud raadioteateid, mis sisaldasid värsket infot üksuste tugevuse, paigutuse ja plaanide kohta.⁹⁷ Saarseni isiklik panus sõjaväeluuresse tuli hoopis kaitseatašeeks olemise ajal, kui ta viis kokku Eesti ja Jaapani sõjaväeluure. Teine väga oluline arendustegevus oli 1939. aasta aprillis muudetud 2. osakonna sõjaaja struktuuri jõustumine. 2. osakonna ülem jõudis Saarsen olla umbes poolteist aastat ja 8. juulil 1940 põgenes ta Saksamaale. Pärast seda, kui algas Nõukogude Liidu ja Saksamaa sõda, asus ta tööle Abwehri heaks. Hiljem töötas ta Rootsi sõjaarhiivis ja oli aktiivne Välis-Eesti kogukonnas. Villem Saarsen suri 29. jaanuaril 1982, olles 90-aastane.⁹⁸

Foto 5. Kolonel Villem Saarsen⁹⁹

⁹⁵ Maasing, Blumfeldt, Kauri, Pekomäe, Paju 1954, lk 194.

⁹⁶ Saarsen, Villem-Leopold Aroni p, lk 11.

⁹⁷ Leskinen, Jari 2000. Vendade riigisaladus: Soome ja Eesti salajane sõjaline koostöö Nõukogude Liidu võimaliku rünnaku vastu aastatel 1918–1940. Tallinn: Sinisukk, lk 303–304.

⁹⁸ Õun, Mati; Pihlak, Jaak; Lõhmus, Leho; Walter, Hannes; Deemant, Kaupo; Noormets, Tiit; Aasma, Kristin; Mardna, Silver; Salo, Urmas 2002. Eesti ohvitserid ja sõjandustegelased. 2. kogumik. Tallinn: Sentinel, lk 97.

⁹⁹ Sõjavägede staabi 2. osakonna ülem kolonel Villem Saarsen 1939. – RA, EFA.272.0.34273.

3.4. Rein Tomback

5. juulil 1940 võttis Villem Saarsenilt ajutiselt juhtimise üle major Feliks Bree-de, kes sai sellel ametipostil olla kolmteist päeva. Kolonelleitnant Rein Tomback asus 2. osakonda juhtima 18. juulil 1940.¹⁰⁰ Rein Tombacki puhul on siinse artikli autor analüüsinud tema ettevalmistust 2. osakonna juhtimiseks, mitte tegelikku teenistust 2. osakonna ülemana. Lahingutegevuse kogemust kogunes tal Esimesest maailmasõjast umbes poolteist aastat ja Vabadussõjast ligikaudu üheksa kuud. 1915. aastal lõpetas Tomback Peterhofi lipnikekooli ning edaspidine haridus sarnanes Lauritsa ja Maasingu omaga: järgnes alalis-väe ohvitseride kursus 1922. aastal ning Kõrgem Sõjakool 1927. aastal. 1936. aastal lõpetas ta Poola Kõrgema Sõjakooli.¹⁰¹ Tol ajal pääsesid vähesed ohvitserid välismaale õppima ja kaitsejõudude juhtkonna jaoks oli oluline, et välismaal viibivad ohvitserid käituksid jätkuvalt eeskujulikult. Sõjaväeline esindaja Poolas Herbert Raidna saatis 1936. aasta 8. jaanuaril 2. osakonnale Tombacki atestatsiooni Poola Kõrgemast Sõjakoolist. Selles on teda kirjeldatud kui väga andekat ja intelligentset ohvitseri, kes oskab suurepäraselt staabitööd.¹⁰² Sellest saab järeldada, et teda mitte üksnes ei hinnatud kõrgelt Eestis, vaid ka välismaal. Tõenäoliselt sai ta sealt kasulikke sidemeid edaspidiseks, mis tõenäoliselt aitasid teenistuses 2. osakonna ülemana. Haritud ohvitserina oli Tomback veel polüglott, osates viit võõrkeelt: vene, prantsuse, saksa, poola ja rumeenia keelt¹⁰³. Järelikult saab väita, et 2. osakonna ülemana ei oleks tal olnud probleeme rahvusvaheliste partneritega suhtlemisel ja info vahetamisel.

Nii nagu Saarsenil, ei olnud ka Tombackil enne 2. osakonna ülemaks saamist kogemusi sellest osakonnast. Enne ametisse astumist oli tal olnud kaitsejõududes mitu teenistuskoha. Ta on teeninud 3. jalaväediviisi staabis, Sõjavägede Staabi 1. osakonnas ja sidepataljonis ülemana¹⁰⁴. Rahvusvahelist kogemust õnnestus tal omandada sõjaväelise esindajana Poolas ja Rumeenias ning tema viimane ülesanne enne 2. osakonna ülemaks saamist oli juhtida 3. osakonda¹⁰⁵. Samaväärselt 1936. aasta Poola atestatsiooniga on teda üsna

¹⁰⁰ **Staabiülema käskkirjad. Originaalid.** 02.01.–14.11.1940. – RA, ERA.495.6.164, lk 154.

¹⁰¹ **Tomback, Rein Mardi p.** – RA, ERA.495.1.727, lk 24. [**Tomback, Rein Mardi p**]

¹⁰² *Ibid.*, lk 153–154.

¹⁰³ *Ibid.*, lk 61.

¹⁰⁴ *Ibid.*, lk 52, 55, 60.

¹⁰⁵ *Ibid.*, lk 63.

kõrgelt hinnatud 1938. aastal. Järjekordselt on teda kirjeldatud suure kohusetundega püüdliku ohvitserina.¹⁰⁶

Foto 6. Alampkapten Rein Tomback 1920. aastal¹⁰⁷

Rein Tombacki ametiaega on võrdlemisi keeruline hinnata. Tõenäoliselt määrati ta 2. osakonna ülemaks seetõttu, et Villem Saarsen oli Eestist põgenenud ja oli vaja leida kiiresti sobilik asendaja. Pärast 1940. aasta juunipööret ja Johannes Varese nukuvalitsuse ametisse määramist ei ole võimalik rääkida Eesti sõjaväeluure operatsioonidest ning tegeleti aktiivselt selle likvideerimisega. Rein Tomback hukati Norilskis 29. juunil 1942 koos paljude teiste küüditatud ohvitseridega¹⁰⁸.

3.5. Teise osakonna ülemate võrdlus

Aastatel 1930–1940 oli 2. osakonnal neli ülemat (vt tabel 3), kelle ülesanne oli juhtida üksust, mis tagas sõjaväe juhtkonnale vajaliku luureinfo ja eelhoiatuse. Kahtlemata tegi nende meeste ametiaja keeruliseks ebastabiilne idanaaber ja pöördeline aeg Euroopas. Karl-Johann Laurits oli 2. osakonna ülema

¹⁰⁶ **Tombak, Rein** *Mardi p*, lk 25.

¹⁰⁷ **3. Diviisi inspektorijaoskonna adjutant alampkapten Rein Tomback** 1920. – RA, EFA.51.A. 266.187.

¹⁰⁸ **Ohvitseride andmekogu**. <http://prosopos.esm.ee/index.aspx?type=1&tid=25745> (10.06.2025).

kohusetäitja 10.08.1927–31.01.1928 ning ülem ajavahemikus 31.01.1928–09.06.1933. Temalt võttis kohusetäitjana juhtimise üle Richard Maasing 9. juunil 1933 ja 1. aprillil 1934 määrati ta 2. osakonna ülema ametisse, kus ta oli kuni 25. jaanuarini 1939. Temale järgnes Villem Saarsen, kes oli 2. osakonna ülem 25.01.1939–05.07.1940. Viimane 2. osakonna ülem oli Rein Tomback, kes alustas teenistust 18. juulil 1940, kuid osakonna töö juhtimises rolli ei mänginud. Tema täpset ametiaja lõppu on keeruline kindlaks teha. 1930. aastate geopoliitiline olukord ei olnud 2. osakonna vaates kindlasti kiita. Seda ajajärku ilmestab Nõukogude Liidust tulenev suurenev oht ning Hitleri võimule tulekuga nähti võimalust laiemaks strateegiliseks koostööks. Paraku piirdus see kahepoolne partnerlus ainult luureteenistuste läbikäimisega.

Tabel 3. Teise osakonna ülemad aastatel 1930–1940

	Karl-Johann Laurits	Richard Maasing	Villem Saarsen	Rein Tomback
1. Kas osales lahingutegevuses Esimeses maailmasõjas?	jah	jah	jah	jah
2. Kas osales lahingutegevuses Vabadussõjas?	jah	ei	ei	jah
3. Mis aastal lõpetas Kõrgema Sõjakooli?	1927	1926	1933	1927
4. Kas ja millise välisriigi kõrgemas sõjakoolis on õppinud?	Prantsusmaa, lõpetas 1935	ei	ei	Poola, lõpetas 1936
5. Mis riigi sõjaväeline esindaja on olnud?	Prantsusmaa, Belgia	Läti, Leedu	Läti, Leedu	Poola, Rumeenia
6. Mitut võõrkeelt oskas?	kolme	nelja	ühte	viit

Kui vaadata nende nelja sõjaväelase ametiaega, saab panusest 2. osakonda rääkida kolme puhul. Tomback sattus sellele teenistuskohale juba juunipöördejärgses olustikus, kui iseseisev luureteenistus ei olnud enam mõeldav. Lauritsa perioodi saab kokku võtta sõnaga *arendustegevus*. Toimusid luureohvitseride kursused ja avaldati „Luureteenistuse-eeskiri“, mis koondas teabehanke toimingud ühte dokumenti. Maasingu ametiaega iseloomustab 2. osakonna viimine rahvusvahelisele tasandile, mida kinnitab mälestustes ka tema mantlipärija Saarsen. Kindlasti kõige olulisemad sammud tehti koostöös Saksamaa luureteenistuse Abwehriga, kelle abiga asutati 2. osakonna koosseisus eraldi raadioluureüksus. Saarseni panus sõjaväeluuresse tuli siinse artikli autori

hinnangul paradoksaalselt enne 2. osakonnaga liitumist – Jaapani ja Eesti kaitsejõudude kokkuviimine oli laiaulatusliku koostöö algus. Maasing, Laurits ja Saarsen olid kahtlemata võimekad ohvitserid, kes andsid panuse 2. osakonna arengusse. Tomback ei saanud küll otseselt 2. osakonda juhtida, kuid ettevalmistuselt olid tal vajalikud oskused ja teadmised.

4. Teise osakonna allüksuste põhiülesanded ja tegevused 1930. aastatel

2. osakonna ülesanded on kirjas 1928. aasta dokumendis „Kindralstaabi osakondade funktsioonide ja osakonnas teenivate ohvitseride ametikohustuste ja õiguste loetelud“. Kajastatud on üldiselt 2. osakonna ülesandeid, põhjalikumalt on kirjeldatud A-, B- ja C-jaoskonna kohustusi¹⁰⁹. D-jaoskond asutati alles 1936. aastal. Dokument koostati 1928. aastal, kuid ülesanded kehtisid samamoodi 1930. aastatel. Märgatav areng toimus 1933. aastal, kui avaldati „Luureteenistuse-eeskiri“, mis kirjeldas peajasjalikult teabehanget sõja ajal. 2. osakonda puudutas täpsemalt peatükk „Luureteenistus Kaitsevägede Ülemjuhataja staabi luureosakonnas“. Dokument käsitles küll tegevust sõja korral, kuid aktuaalne oli rahuaja kontekstis 2. osakonnale määratud ülesanne: „Kaitsevägede Ülemjuhataja staabi luureosakonna peamiseks ülesandeks on organiseerida luureobjektide pidev jälgimine ja uurimine eesmärgiga anda Ülemjuhatajale otsuse võtmiseks küllaline pilt vastasest, liit- ja neutraalriikidest, samuti oma riigi sisemisest julgeolekust ja rahva ning kaitseväge meeolust“¹¹⁰. Niisugune ülesandepüstitus kirjeldab hästi 2. osakonna eesmärki, selleks olidki loodud konkreetsete ülesannetega jaoskonnad informatsiooni hankimiseks.

¹⁰⁹ Kindralstaabi osakondade funktsioonide ja osakonnas teenivate ohvitseride ametikohustuste ja õiguste loetelud. 02.08.–30.10.1928. – RA, ERA.496.4.427, lk 6. [Kindralstaabi osakondade funktsioonide ... loetelud]

¹¹⁰ Luureteenistuse-eeskiri 1933, lk 19.

4.1. Teise osakonna A-jaoskond

A-jaoskonnal oli kuus ülesannet, mis on siinses uurimuses jagatud veel kolmeks. Esimene jaotis on seotud informatsiooniga, täpsemalt selle kogumise ja jaotamisega. Ülesanne oli koguda infot välisriikide sõjalise võime kohta, jagada välisriikidele infot Eesti kaitsejõudude kohta ning vahetada saadud infot Välisministeeriumi ja diplomaatiliste esindustega. Teine jaotis on seotud diplomaatilise protokolliga, kus tuli korraldada kaitseväelaste külastusi välismaale, ning samuti välisriikide sõjaväelaste visiitide organiseerimise ja elluviimisega Eestis. A-jaoskonna viimane kohustus hõlmas välisteenistusega seotud ülesandeid: ohvitseride, sõdurite ja Sõjaministeeriumi isikkoosseisu komanderingute korraldamist ja vajaliku dokumentatsiooniga tegelemist.¹¹¹

A-jaoskonna peamine infokogumisvahend on olnud välisriikides resideerivad sõjaväelised esindajad – kaitseatašeed. Kaitseväge esindajate ülesanne oli esindada Eesti kaitseväge ja koguda informatsiooni välisriigi kaitsejõudude kohta. Lisaks leida vastused küsimustele, mis kaitseväel võisid tekkida kindla sihtriigi kohta.¹¹² Kindral Reek tegi 1936. aastal kindral Laidonerile olulise ettepaneku, kuidas muuta tõhusamaks sõjaväeliste esindajate töö. Reek tõi välja, et kehtiva töökorra alusel esitavad kaitseatašeed kuuaruanded, mis sisaldavad muutusi sõjaväes, välispoliitikas, sisepoliitikas ja majanduses. Reegi sõnul on sellised ettekanded katkendlikud ega paku kindla välisriigi kohta piisavalt põhjalikku ülevaadet, mistõttu tuleb kaitseatašeedel koostada peale kuuaruannete kolme aasta jooksul sihtriigi kohta teadustöö.¹¹³ Teadustöö koosnes kahest osast, esimeses on kirjas riigi üldine sihtriigi ülevaade ja teises täpsemalt riigi relvajõud. Kaks kõige tähtsamat riiki, mille kohta andmeid vajati, olid Nõukogude Liit ja Saksamaa. Seda peeti niivõrd oluliseks, et nähti vajadust määrata Sõjavägede Staapi lisaks kaitseatašeele ohvitserid samu riike uurima. Reek mõönab, et kogenud ohvitseridest on puudus, aga sellest hoolimata tuleks esimesel võimalusel määrata staapi kaks vanemohvitseri, kellest üks uuriks Nõukogude Liitu ja teine Saksamaad.¹¹⁴ Siinse artikli autori

¹¹¹ Kindralstaabi osakondade funktsioonide ... loetelud, lk 6–7.

¹¹² *Ibid.*, lk 8.

¹¹³ Juhtnõõrid välisriikidesse akrediteeritud kaitseväge esindajatele ja komandeeritud ohvitseridele. Kirjavahetus esindus- ja komandeerimiskulude küsimuses. 28.09.1929–26.04.1939. – RA, ERA.495.12.113, lk 25–26.

¹¹⁴ *Ibid.*, lk 26–27.

arvates oleks Reegi nõudmiste täitmiseks olnud peale kaitseatašeede vaja veel väiksemat luurejaama teabehankeks ehk kohapeal teenivaid luureohvitseri või vähemalt kaitseatašee abisid.

Villem Saarsen koostas 1936. aastal Läti sõjaväe, sise- ja välispoliitika kohta ettekande, mis näitab, kui põhjalikult staabiga infot jagati. Huvitavamatest infokildudest võib nimetada, et Läti plaanis teha Kõrgema Sõjakooli töös pausi, et keskenduda rohkem pataljoni- ja kompaniülemate kursustele. Märkusena on lisatud, et tegemist on väga eksliku sammuga ja Kõrgema Sõjakooli töö peaks kestma vahetpidamata¹¹⁵. Ettekandest nähtub, et jagatavat informatsiooni oli seinast sein. Tõenäoliselt oli kaitseatašeedel kuuaruannete koostamisel kohati keeruline roll, sest tuli otsustada, millest teavitada ja millest mitte. Peale regulaarsete ettekannete esitasid kaitseatašeed vajadust mööda veel kiireloomulisi teateid. Poolas ja Rumeenias resideeriva sõjaväelise esindaja Rein Tombacki ettekanne 30. augustil 1939 näitab ilmekalt, kui oluline infoallikas oli kaitseatašee kõrgema tasandi sõjaväelisele juhtkonnale. 2. osakonna ülema kaudu kandis Tomback Sõjavägede Staabi ülemale ette, et 30. augustil kell 14 kuulutati Poolas välja üldmobilisatsioon, mille alla kuuluvad kodanikud vanuses 23–40 eluaastat. Ettekandes on Tomback hinnanud, et selle tulemusena mobiliseeritakse 1,8–2 miljoni mehe suurune armee. Lisaks märgib Tomback, et arusaadavatel põhjustel on Poola peastaabist keeruline täpsemaid andmeid saada. Viimane mainib, et poolakad kardavad Saksamaa ja Inglismaa vahelist kokkulepet, mille tulemused võivad olla Poola jaoks ainult negatiivsed.¹¹⁶ Järelikult näitab selline ettekanne, kui oluline roll oli kellelgi, kes viibis sündmuste keskpunktis ja võiks jagada Eestile vajalikku informatsiooni. Tõenäoliselt kaitseatašee puudumisel oleks peaaegu või täiesti võimatu saada mobilisatsiooni kohta tõepäraselt informatsiooni.

A-jaoskonna protokollilist rolli ilmestavad kõige paremini 1930. aastate lõpuosas kahe kõrge sõjaväelase, Nõukogude Liidu kindralstaabi ülema marsal Aleksandr Jegorovi ja Saksamaa maaväe kindralstaabi ülema suurtükiväe kindral Franz Halderi visiidid¹¹⁷. Jegorov hindas Eesti sõjaväge võitlusvõimeleiks nii kaitses kui ka ründes. Välisministri Friedrich Akeli kohta oli hinnang

¹¹⁵ Eesti Vabariigi kaitseväe esindaja Lätimaal ülevaade Läti sise- ja välispoliitiliste sündmuste ning sõjaväe tegevuse kohta. 03.1936. – RA, ERA.495.12.197, lk 4.

¹¹⁶ Jürjo, Merike (koost) 2021. September 1939 Poolas ja Leedus: Eesti ohvitser Euroopas. Tallinn: Nornberg & Co., lk 85–88.

¹¹⁷ Kirjavahetus Nõukogude Vene marssal Jegorovi küllasõidu kohta Eestisse. 28.06.1935–21.05.1940. – RA, ERA.495.11.10, lk 26.

positiivne, kuid Nikolai Reeki iseloomustati Nõukogude Liidus kui taktitudetut isikut, kelle puhul oli kohati märgata vaenulikkust külaliste suhtes.¹¹⁸ Kogu eelneva on oma mälestustes hästi kokku võtnud Villem Saarsen: „Kõrgete välisriikide sõjaväelaste vastuvõtmine meie pealinnas nõudis sõjavägede staabi 2. osakonnalt tublisti lisatööd“¹¹⁹.

4.2. Teise osakonna B-jaoskond

B-jaoskonda võib pidada üheks kahest inimluurega tegelevast jaoskonnast, kelle põhifookus oli vastuluurel. Erinevalt A-jaoskonnast ei olnud sellel jaoskonnal niivõrd palju erinevaid ülesandeid ega kohustusi. B-jaoskonnale oli sätestatud kolm ülesannet. Tegeleti siseluurega ehk andmete kogumise ja kasutamisega riigivastaste organisatsioonide ja isikute tegevuste selgitamiseks kaitseväes. Lisaks täideti vastuluure ülesandeid ja lõpuks valmistati ette siseluureorganisatsiooni sõjakorraks.¹²⁰ Sõjaväelise vastuluure ülesannete kujunemisel mängis suurt rolli Pätsi ja Laidoneri 1934. aasta riigipööre, mille tõttu pidi B-jaoskond laiendama oma kontrolli väljapoole kaitsejõude ning jälgima tsiviilisikute meelestatust diviiside vastutusalas¹²¹. Oluline muudatus leidis aset pärast vabadussõjalaste liikumise mahasurumist, mille tulemuseks sai B-jaoskond volitused laiendada tegevusvaldkonda elanikkonna seas, et jälgida poliitilisi meeleolusid¹²². Kaitseväes koguti peamiselt informatsiooni kaitseväelaste meelestatuse kohta väeosades ja kaitsejõududes laiemalt teemade kaupa¹²³. Selliseid teemasid oli üksteist ning siinses uurimuses on need jagatud kolmeks: julgeolek, distsipliin ja rahulolu (vt tabel 4).

¹¹⁸ Ilmjärv 2010, lk 385–386.

¹¹⁹ Saarsen, Villem 1978. See mis ma nägin: mälestused. Stockholm, lk 189.

¹²⁰ Kindralstaabi osakondade funktsioonide ... loetelud, lk 7.

¹²¹ Noormets, Tiit (koost) 1999. Luuramisi: salateenistuste tegevusest Eestis XX sajandil. Artiklite ja dokumentide kogumik. Tallinn: Umara, lk 40. [Noormets 1999]

¹²² *Ibid.*

¹²³ *Ibid.*, lk 41.

Tabel 4. Informatsioon, mida B-jaoskond kogus kaitsejõududes¹²⁴

Julgeolek	Distsipliin	Rahulolu
Suhtumine valitsuse poliitikasse*	Sõjaväeline distsipliin	Üldine meeleolu
Üksikisikute poliitilised vaated ja tegevused	Võimu ja ameti kuritarvitamine	Väljaõpe: kas täidetakse plaanide järgi
Kõikvõimalikud rahulolematuse avaldused	Juhtkonna suhtlusviis alluvatega	Rahulolu toitlustamisega
	Üksikisikute taunitav käitumine**	Rahulolu majutamise ja vormivarustusega

* Ohvitserid, allohvitserid ja sõdurid eraldi

** Alkoholisõltuvus, hasartmängud

B-jaoskonna vastu- ja siseluure funktsioon pandi proovile, kui 15. juunil 1936 toimus tõenäoliselt rahuaegse Eesti suurim tragöödia. Männiku laskemoonalao plahvatuses sai surma 60 ja vigastada 29 inimest¹²⁵. Kohe kerkisid küsimused, kas see oli õnnetusjuhtum või tahtlik kuritegu. B-jaoskond asus juhtumit uurima ning küsiti nii rahva arvamust kui ka laskemoonalao tööliste tunnistusi. 16. juunil uuriti Nõmme ja Tallinna elanike käest, mis nende arvates toimus. Ettekandes on täheldatud, et rahva arvates oli see lihtsalt õnnetusjuhtum ja midagi muud ei ole plahvatus kohta kuulnud.¹²⁶ Moonalao töölistel jagasid sama arvamust, üldjuhul arvati, et põhjus oli ettevaatamatus laskemoona käsitlemisel¹²⁷. Moonalao tööline Karl Tõnisson esitas sugulastele kaks võimalikku versiooni. Esiteks võis plahvatus tekkida suurest kuumusest, nimelt olevat päike paistnud miinide peale ja see võis kutsuda esile plahvatusse. Teise võimalusena nägi ta samuti hooletust: töökorralduse tõttu oldi sunnitud kiiresti töötama, mistõttu unustati ettevaatusabinõud. Tõnisson lisas, et tegemist ei saanud olla kuriteoga, sest võõrad isikud alale ei pääsenud ning igale töötajale oli ette nähtud number, mida hoolega kontrolliti. Ettekandes pole märgitud, kuidas B-jaoskond selle teabeni jõudis. Oli vaid lisatud, et Tõnissoni endaga ei ole veel kokku saadud ega esitatud väiteid kontrollitud.¹²⁸

¹²⁴ Noormets 1999, lk 42.

¹²⁵ Krikk, Mai 2022. Eesti poliitiline politsei 1920–1940. Tallinn: Olion, lk 106.

¹²⁶ Toimik Suur-Männiku laskemoonalao ... plahvatus põhjuste selgitamise kohta, lk 7.

¹²⁷ *Ibid.*, lk 9–10.

¹²⁸ *Ibid.*, lk 17.

Järelikult oli õnnetusjärgsetel päevadel B-jaoskonnal palju tööd ja tuli kiiresti välja selgitada, kas on võimalik, et tegu oli tahtlikult toime pandud. Leidus neidki, kelle arvates ei olnud tegemist õnnetusega. 18. juunil saatis üks eraisik kirja, mille B-jaoskond vahelt võttis. Kirja kirjutaja tunnistas, et liigub kuuldusi, nagu vapsid tasuvad kätte ning on oodata atentaate riigivanemale ja ülemjuhatajale. Ta lisas, et vestluses vapside pooldaja Rudolf Oljumiga jäi talle mulje, et viimasel oli õnnetuse üle hea meel ja ta oli öelnud, et ehk nüüd hakkavad asjad muutuma. Toimikus pole kirjas, kes on kirja autor. Lisatud on vaid see, et ärakiri on saadetud edasi Poliitilise Politsei komissarile Tallinnas.¹²⁹ Sellest nähtub, et tehti aktiivselt koostööd Poliitilise Politseiga. Õnnetuse uurimiseks moodustatud komisjoni hinnangul ei tekitatud plahvatust tahtlikult ning puudusid kindlad tõendid ja vihjed juhtumi edasiseks uurimiseks¹³⁰. Lõppkokkuvõttes järeldati, et õnnetuse kutsus esile mitu asjaolu – laskemoona ja lõhkeainete probleemne hoiustamine, tööetika, tööliste puudus ja puudulikud ehitised¹³¹.

4.3. Teise osakonna C-jaoskond

Erinevalt A- ja B-jaoskonnast oli C-jaoskond palju salapärasem ning seetõttu on säilinud üsna vähe materjale jaoskonna täpse töö kohta välisluures. Paljuski oli see tingitud Richard Maasingu otsusest hävitada enne Eestist lahkumist kogu salajane dokumentatsioon. C-jaoskonnal oli kolm ülesannet: 1) luureteenistuse korraldamine, sealhulgas luureinfo kogumine, tõlgendamine, süstematiseerimine ja kasutamine; 2) luureteenistuses vajaliku dokumentatsiooni koostamine rahu- ja sõjaajaks; 3) isikkoosseisu väljaõpetamine sõjaolukorras.¹³² Välisluure valdkonna ülesandeid on kajastatud lähemalt 1937. aasta Kaitsevägede Staabi töökavas. Ülesannetena oli nimetatud Nõukogude Liidu ja Saksamaa sõjaliste jõudude igakülgset jälgimist (dislokatsioon, arvuline suurus, organisatsioon ja relvastus). Täpsemalt oli ära märgitud sündmuste jälgimine Leningradi ja Valgevene sõjaväeringkondades, mis asetsesid Balti

¹²⁹ Toimik Suur-Männiku laskemoonalao ... plahvatuse põhjuste selgitamise kohta, lk 15.

¹³⁰ Tambek, Elmar 2017. Tõus ja mõõn I–II. Tallinn: Hea Lugu, lk 129.

¹³¹ Ülevaade Suur-Männiku laskemoonaladude töökodades tekkinud plahvatuse asjus korraldatud juurdlustest. 23.04.–05.11.1936. – RA, ERA.495.12.33, lk 27–29.

¹³² Kindralstaabi osakondade funktsioonide ... loetelud, lk 7.

riikide piiri taga. Lisaks Läänemerele ja Soome lahes liikuvate sõjalaevade jälgimine, tehniliste luurevahendite täiendamine ja rakendamine ning infovahetus naaberriikidega.¹³³

Koostöö välisriikide partnerasutustega annab aimu, kui edukas oli tegelikult 2. osakond Nõukogude Liiduga seotud luures. Eesti üks olulisi liitlasi on alati olnud Suurbritannia, kahepoolne koostöö luuretegevuses ei olnud erand. Tallinna Briti saatkonnas töötas passikontrolli (British Passport Office) kattevarju all luureresidentuur, mis tegi aktiivselt koostööd 2. osakonnaga. Edastati teavet Punaarmee dislokatsiooni ja ülemate koosseisu (sh iseloomustus) kohta. Lisaks saadeti edasi väeliikide määrustikud ja käsiraamatud.¹³⁴ Konkreetseid näiteid on brittide poolelt keeruline tuua, sest enamik Suurbritannia välisluure arhiivist on tänapäevani salajane. Teada on, et eestlaste vastuluureorganisatsioon palus luuretegevuse süüdistustega Suurbritanniast välja saadetud Nõukogude Liidu agentide ja kommunistide pilte. Seda palvet toetas ka Tallinnas asuv Ühendkuningriigi luureresident, kinnitades, et eestlastelt on saadud niivõrd palju väärtuslikku informatsiooni, et *quid pro quo* ehk teene teene vastu on õigustatud. Britid nõustusid ja edastasid need pildid. Küll aga hoiatasid nad, et kui see info peaks muutuma avalikuks, järgnevad „ebameeldivad tagajärjed“ ja katkestatakse võimalik koostöö tulevikus. Veel üks põhjus, miks otsustati väärtuslik info edastada, oli eestlaste raadioluure tõhus töö Nõukogude Liidu suunalises luures. Aastatel 1931–1939 edastas 2. osakond venelaste sidest saadud informatsiooni Suurbritannia Kaitseministeeriumile ning see sisaldas Punaarmee lahingukorda, mida hinnati väga kõrgelt.¹³⁵ Tõenäoliselt pärinesid raadioluureandmed enne D-jaoskonna loomist peamiselt sidepataljonist. Järelikult võis 2. osakonna koostöö partnerriigi luureteenistustega viia Poliitilise Politsei spioonide tabamiseni.

Teine oluline partner oli Jaapan, kellega vahetati aktiivselt informatsiooni ja selle eest sai Eesti 5000 dollarit aastas. Väidetavalt olid Eestist saadud andmed Läti omadest väärtuslikumad, sest need sisaldasid isegi informatsiooni Nõukogude Liidu Aasia piirkonna kohta.¹³⁶ Seda on hiljem ülekuulamisel kinnitanud C-jaoskonna ülema abi kapten Rudolf Velling, kes oli teinud

¹³³ **Kaitseväge**de Staabi 1937. a töökava. 10.02.1937. – RA, ERA.495.12.445, lk 14.

¹³⁴ **Noormets** 1999, lk 61–62.

¹³⁵ **Jeffery** 2010, p. 192.

¹³⁶ **Onodera, Yuriko** 2007. Kindral, kes ei soovinud sõda. Makoto Onodera – Jaapani sõjaväeatašee Riias, Tallinnas ja Stockholmis. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk 51.

C-jaoskonna ülema major Aksel Kristiani käsul koostööd Jaapani sõjaväelise esindaja Onouchiga¹³⁷. Koostöö ei piirdunud ainult infovahetusega – Saksamaa, Jaapan ja Eesti löid nn Gavrilovi grupi, mida juhtis Jaapani armee ning milles Eesti 2. osakond oli rohkem toetavas rollis¹³⁸. Grupi ülesanne oli saata agente Nõukogude Liidu territooriumile, mida planeeriti teha kolmel korral. Eesti pool vastutas agentide piiriületuse korraldamise ja varustuse eest, mille hulka kuulusid piirialade kaardid, lõhkeaine, Browningu püstolid ja rahalised vahendid. Operatsiooniks oli ette nähtud 36 000 rubla ja lõhkeaine oli mõeldud enesetapuks, juhul kui oli kinnipüüdmise oht. Kõik kolm katset tehti 1938. aasta sügisel ja ükski neist ei õnnestunud. Pärast seda otsustas C-jaoskonna ülem major Kristian koostöö Gavrilovi grupiga katkestada.¹³⁹ Järelikult üritati rahvusvahelise koostöö käigus jõuda Nõukogude Liidu territooriumile, paraku see ei õnnestunud.

4.4. Teise osakonna D-jaoskond

D-jaoskond erines ülejäänud kolmest jaoskonnast päris palju. Esiteks loodi see tunduvalt hiljem, alles 1936. aastal Saksamaa sõjaväeluure Abwehr abiga.¹⁴⁰ D-jaoskond oli tänapäeva mõistes signaaliluureüksus. Võib eeldada, et see oli kõige tehnilisem 2. osakonna allüksus. Suurima panuse Eesti raadio- luurevõime arendamisse on andnud Saksamaa sõjaväeluure. Eestisse ja Soome määrati Abwehri esindajaks kaptenmajor Alexander Cellarius, kelle väärtuslikust töötulemusest annab aimu talle 1937. aastal antud Kotkaristi IV klassi teenetemärk¹⁴¹. Tema ülesanne oli rajada Abwehri residentuur Soome lahe piirkonda, sest Nõukogude Liidu keeruline operatsioonikeskkond muutis seal luuramise peaaegu võimatuks. Põhjus, miks otsustati Eesti kasuks, oli lihtne: erinevalt Lätist ja Leedust ei olnud Eesti kunagi Saksamaa vastu luuranud. Oluline edasiminekuks Eesti-Saksamaa koostöös leidis aset 1935. aastal, kui

¹³⁷ **Toimik Villem Saarsen'i („Juudas“) kohta** 1950–1957. – RA, ERAF.138SM, lk 39.

¹³⁸ **Masunaga, Shingo** 2021. In Search of New Facts: Interwar Japanese Military Intelligence Activities in the Baltic States and Finland: 1918–1940. Doctoral Dissertation. Turku: University of Turku, p. 127.

¹³⁹ *Ibid.*, pp. 161–162.

¹⁴⁰ **Ülemjuhataja salajased käskkirjad. Originaalid**, lk 14.

¹⁴¹ **Naber, Reet; Oll, Arto** 2021. Pagide pillutada. Kaptenmajor Bruno Linneberg: Eesti mereväeohvitser ja tema aeg. Tallinn: Argo, lk 208.

Maasing tegi esimese ametliku visiidi Abwehri ülema, toona veel kontradmiral Wilhelm Canarise juurde. Pärast seda pandi rohkem rõhku raadioluurele, nimelt raadioside kuulamisele ja dešifreerimisele.¹⁴²

D-jaoskonna tööd on keeruline hinnata, kuid 1938. aastast on säilinud 1937. aasta tegevusaruanne, kus kirjeldatakse põgusalt eelmise aasta tulemusi. Mainitakse, et asutatud kolm raadiosõlme on võimelised tegema rahuldavalt raadioluuret nii riigis kui ka väljaspool riiki. Dešifreerimise tulemusel selgusid muu hulgas Punaarmee raadioside meetodid, raadiotelegrafistide nimed ja töötase. Lisaks tuvastati puudujääke sõbralike üksuste radiojaamade töös (vt foto 7).¹⁴³ Tulemuste nimekiri on üsnagi märkimisväärne ja selle

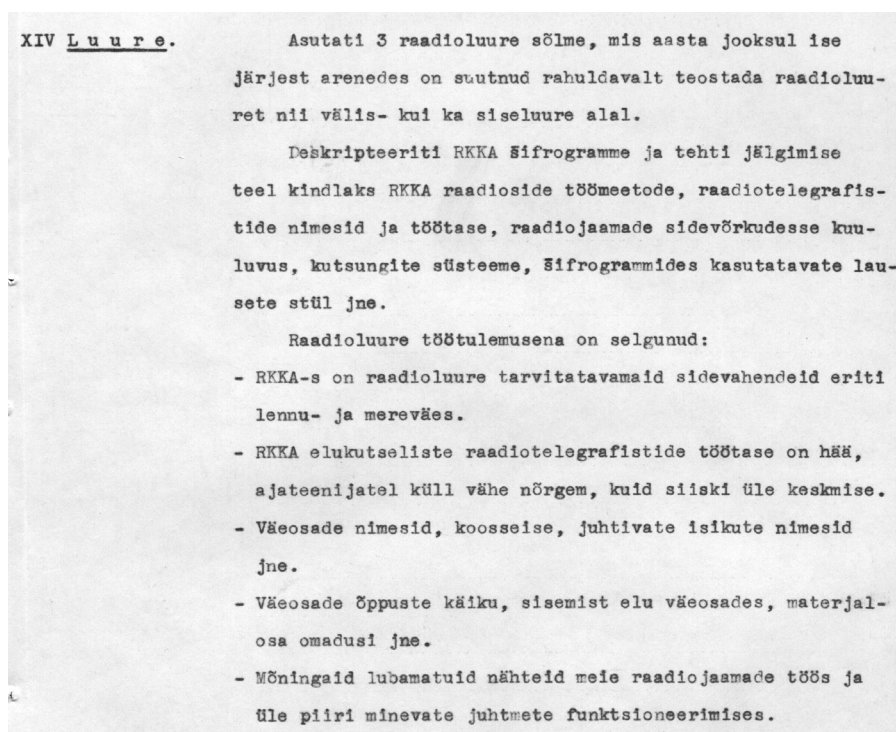

Foto 7. Sõjavägede Staabi 1937. aasta tegevusaruanne luures¹⁴⁴

¹⁴² Kopõtin 2024, S. 381–382.

¹⁴³ Sõjavägede Staabi 1937/38. a töökava täitmise aruanded. 26.08.1938–27.02.1939. – RA, ERA.495.12.464, lk 9.

¹⁴⁴ *Ibid.*, lk 9.

järgi saab hinnata D-jaoskonna tööd väga efektiivseks. Mõistagi pole teada, kui palju mängisid rolli Punaarmee raadiooperaatorite distsipliin ja oskused. Abwehri juhttöötaja Hans Piekenbrock on ülekuulamisel tunnistanud, et Eesti luure suutis anda neid huvitavatele küsimustele kiiresti võrdlemisi tõepärased vastused¹⁴⁵. Aastatel 1939 ja 1940 asusid D-jaoskonna raadioluure allüksused Tallinnas, Tartus ja Narvas. Tallinna raadioluureüksus asus Meriväljal, ülejäänute kohta ei ole täpsemaid andmeid. Võimalik, et Tartu üksus asus 2. diviisi juures, Narva allüksus aga Olgina mõisas, mis asus 5 km kaugusel Narva kesklinnast. Need allüksused olid varustatud raadiopeilingaatoritega, mille tegevusraadius oli 250–300 km. Järelikult kattis selline leviala ära nii Leningradi sõjaväeringkonna kui ka Pihkva.¹⁴⁶

5. Kokkuvõte

Siinses uurimuses selgus, et 2. osakonnal oli 1930. aastatel neli struktuuri, millest kaks kehtisid rahuajal ja kaks mobilisatsiooni korral. Esimene rahuaegne struktuur kandus üle 1920. aastate lõpust ja kehtis aastani 1934. Tegemist oli üheksaliikmelise osakonnaga, mis jagunes kolmeks jaoskonnaks. A-jaoskond vastutas välissuhtluse, protokollide ja kaitseatašeedega suhtlemise eest. B-jaoskonna ülesanne oli vastu- ja siseluure ning C-jaoskonnal Nõukogude Liiduga seotud välisluure. 1934. aastal muudeti 2. osakonna struktuuri, mille käigus muutusid üksikud ametikohad. Suurim muutus oli 1936. aastal lisandunud D-jaoskond, mis tegeles raadioluurega. Mobilisatsioonijärgseid struktuure iseloomustavad esiteks isikkoosseisu suurenemine ja jaoskondade alla toimkondade lisandumine. Üks sõjaaegne struktuur kehtis peaaegu terve kümneni, ajavahemikus 1930–1939, ning alles 1939. aasta aprillis kehtestati uus struktuur. A-jaoskonnal toimkonda ei olnud. B-jaoskond jagunes siseluure ja sõjatsensuuri toimkonnaks, C-jaoskond sõjaväeluure ja salaluure toimkonnaks. D-jaoskond lisati 1939. aastal mobilisatsioonijärgsesse struktuuri ja selle alla loodi šifri toimkond.

1930. aastatel oli 2. osakonnal neli ülemat. Karl-Johann Laurits juhtis 2. osakonda aastatel 1927–1933. Tema ametiaega jääb iseloomustama arendustegevus ja erialase dokumentatsiooni loomine. Parim näide on

¹⁴⁵ **Barkov, Leonid** 1974. *Abwehr Eestis*. Tallinn: Eesti Raamat, lk 36.

¹⁴⁶ **Juurvee, Ivo** 2003. *Estonian Interwar Radio-Intelligence*. – *Baltic Defence Review*, No. 10, Vol. 2, pp. 131, 133 (pp. 123–137).

luureohvitseride kursus, kus koolitati põhjalikult välja spetsialiste. Teine tähtis saavutus oli 1933. aastal avaldatud „Luureteenistuse-eeskiri“, kuhu koondati luuretegevuse põhimõtted ja üldmõisted. Lauritsalt võttis 1933. aastal juhtimise üle Richard Maasing, püsides sellel ametikohal 1939. aastani. Tema puhul võib rääkida 2. osakonna töö tõhusamaks muutumisest ja rahvusvaheliste luureteenistuste koostööst. Tõenäoliselt kõige suurem panus oli Eesti ja Saksamaa koostöö raadioluures, mis viis D-jaoskonna loomiseni. Pärast Masingu põgenemist Eestist asus 2. osakonna etteotsa Villem Saarsen, kelle tähtsaim panus tuli juba kaitseatašena Lätis. Just tänu temale algas Eesti ja Jaapani luurekoostöö. Viimane ülem oli Rein Tomback, kelle sattumine sellele ametipostile oli võrdlemisi juhuslik ja seotud Saarseni põgenemisega Saksamaale. Tema otseselt 2. osakonda juhtida ei saanud ja juunipöördejärgses olustikus ei olnud enam võimalust tegeleda luurega. Võõrvõim asus aktiivselt iseseisvat kaitsevõimet hävitama.

Eespool mainitud 2. osakonna struktuuri moodustasid rahuajal neli jaoskonda, kes töötasid ühise eesmärgi nimel. A-jaoskonna põhiülesanne hõlmas välissuhtlust, protokollilisi kohustusi, kaitseatašeedega suhtlemist ja kaitsevälaste välisteenistuse organiseerimist. Võrreldes ülejäänud kolme allüksusega oli A-jaoskonnal kindlasti kõige rohkem kohustusi, alates ettekannete vastuvõtmisest kaitseatašeedelt kuni oluliste visiitide korraldamiseni (nt Franz Halderi ja Aleksandr Jegorovi visiit). B-jaoskond seevastu tegeles märksa sihipärasemalt ning vastutati vastu- ja siseluure eest. Selle allüksuse võimeid on artiklis avatud seoses 1936. aastal toimunud Männiku moonalao plahvatusega. Plahvatuse põhjuste analüüsimisel leiti omal ajal, et tegu oli õnnetusjuhtumiga. C-jaoskonna tegevust oli siinses artiklis keeruline kajastada, sest selle kohta on säilinud väga vähe materjale. Välisluurega tegeleva allüksusena väärib märkimist koostöös Jaapaniga loodud Gavrilovi grupp. Paraku ei toonud see operatsioon edu ja C-jaoskonna ülem Aksel Kristian otsustas selle lõpetada. Viimasena loodud D-jaoskond jõudis tegutseda väga lühikest aega, mistõttu ei leidunud selle nii nagu ka C-jaoskonna kohta Rahvusarhiivis ühtegi operatsioonitegevust kajastavat dokumenti. Kui tugineda välisriikides avaldatud uurimustele ja raamatutele, olid olulised koostööpartnerid kindlasti Saksamaa ja Soome. Abwehri abiga loodi eraldiseisev raadioluure jaoskond ja koostöö Soomega jõudis edukalt toimida ka Talvesõja ajal.

Nooremleitnant **MARKO MARTIN**
õhuväe õhuseiredivisjoni nooremohvitser